

Nr. 7
1940
30 s.

Haitse Hön!

TOIMETUS:

Tallinnas, Kaarli t. 8, Kaitseliidu Peastaabi ruumes.

Vastutav toimetaja kolonel A. Balder, telefon 451-94.

Tegevtoimetaja: kapten A. Truuvere, telefon ametis 451-89 ja sv. 156-a, kodus 465-01.

Väljaandja: Kaitseliidu Peastaap. Tegevtoimetaja kõnetunnid teisipäeviti ja neljapäeviti kella 10.00–12.00.

Kaastöö arvatakse tasu alla, kui sellele tasunõudmine on peale kirjutatud. Tarvitamata ja tagasisaatmiseks markimata käsikirju alal ei hoita.

*

TALITUS:

Tallinnas, Kaarli t. 8.

Talitus on avatud iga päev kella 9–3. Telefon 451-89.

Tellimishind aastas 6 krooni, 1/2 a. 3 kr., 1/4 a. Kr. 1,50, kuus 50 senti.

KAITSELIIDU HÄÄLEKANDJA.

ILMUB KAKS KORDA KUUS.

TOIMETUSE NÕUKOGU:

Kaitseliidu Peastaabi ülem kolonel A. Balder (esimees), KL Peastaabi Kultuur-informatsiooni jaoskonna pealik kapten A. Truuvere (esimehe asetäitja), KL Peastaabi Õppe- ja Spordiosakonna pealik kol.-lt. G. Kasemets, Tallinna Maleva pealik kol.-lt. R. Lints, Pärnu Maleva pealik kol.-lt. J. Lugus, Viru Maleva pealik kol.-lt. G. Vaher, Naiskodukaitse Kultuurosakonna vanem pr. Juuli Steinmann, Noorte Kotkaste Peastaabi ülem noortemagister J. Teder-*soo*, Kodutütarde esindajana keeleteadlane pr. Lilli Room ja „Kaitse Kodu!“ talituse juht majandusteadlane R. Jukk.

Nr. 7

1940

SISUKORD:

Kaanel: NKK leivaküpsetamiskursuslaste moodsat taiganasõtkumise masinat käsitamas.

L. S.: Daani ja Norra.

— Lähi-Ida -- Euroopa tuleviku saatuse võtmeid.

— Kuidas võideldi Verduni all.

— Kevad murrab sisse.

V. Köpp: Toomapäeva võitluspaigalt.

— Pingutused relvastumiseks Prantsusmaal.

A. K—v: NKK leivaküpsetamist õppimas.

E. Päss: Rahvuslik algupära kodukau-
nistusel.

Jaan Rummo: Propaganda sõjarelvana.

E.Pa: Milliseks kujuneb tuleviku Euroopa pale?

H. N.: Kaasaegsete sõdade hinnanguid.

— Meilt ja mujalt.

Kaitseliitlaste ja sõjaväelaste

ülikonna-, püksi-, palitu-, mütsi- ja kandirüü

A/S. KREENBALD

Tallinn, Suur-Karja 13, telef. 425-14

Järgmiste kodumaa tekstiilvabrikute suurmüügi keskkohi:

Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku A/S.

Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri O/Ü.

Sindi Tekstiilvabrikute Ühisus

O/Ü. Eesti Niidivabrik

Däikemüük kauplustes üle maa

Daani ja Norra

Kaks erapooletut Skandinaavia riiki on kistud sõjakeerisesse

Euroopa viimaste päevade sõjalised sündmused võtavad üha enam laieneva kuju. Üllatavate sündmuste rullumine kaleidoskoobilise kiirusega on ületamas kõike, mida eelmiste nädalate vaikusega tardumusse surutud pealtvaatajaskond endale üldse oskab ette kujutada. Vaikuse kõrval läänerindel on Skandinaavias purskunud äkki tugev sõjamõll, millesse on vastu enda tahtmist kistud ka kaks erapooletut riiki — Daani ja Norra.

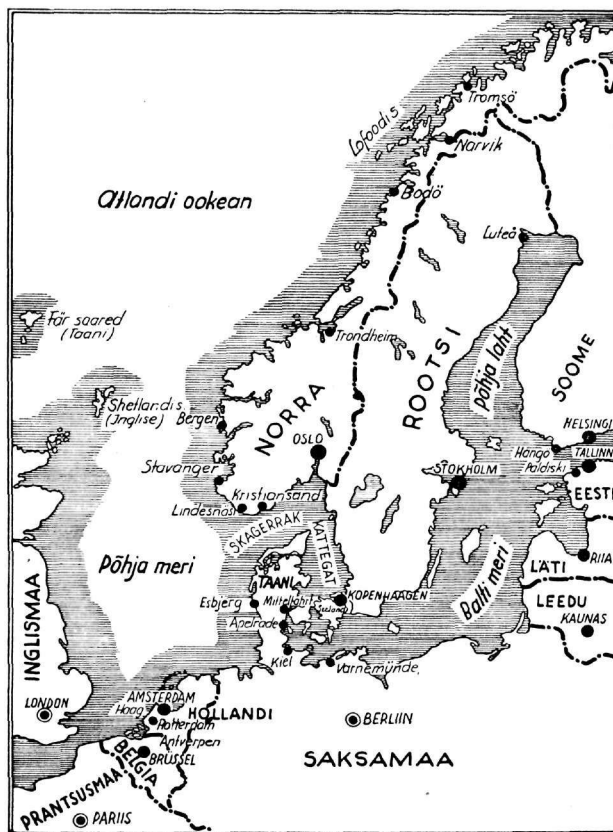
Maailmasõda — viimane Euroopa suur tulekahju — oli Skandinaavia riikidele tõsiselt armuline. Sel ajal, kui suur osa Euroopa riike heitles rasketes heitlustes määratud ohvreid nõudvatel vaenuväljadel, võisid Skandinaavia riigid elada täielises rahus ja isegi kosudagi, sest maailmasõja arvel sooritatavad majanduslikud tehingud andsid kõigile skandinaavlasile tööd ja leiba ning kindlustasid neid majanduslikult edaspidisekski.

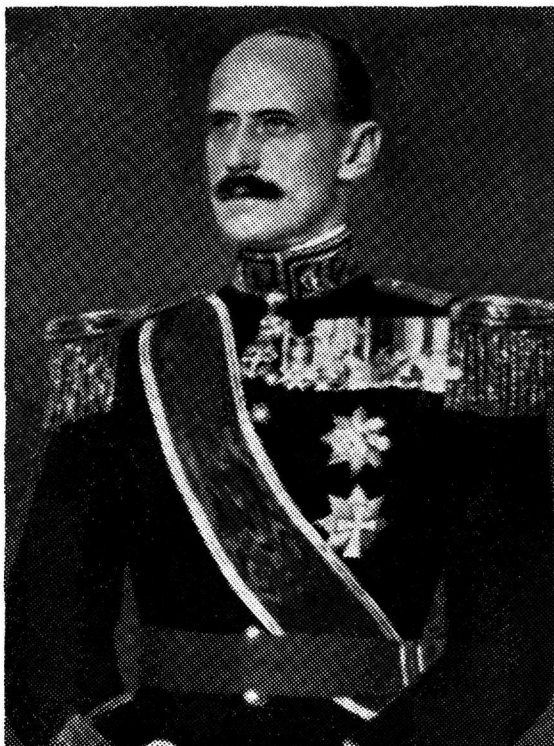
Nüüd aga, uue konflikti tekkimisel Euroopas, võtsid sündmused sootuks teise pöörde. Juba äsja lõppenud Soome-N.-Vene vaheline sõda ähvardas tuua raskeid kõuepilvi Skandinaavia kohale, ja kuigi see konflikt lõppes viimaks Skandinaavia suhtes õnnelikult, hakkas siiski kostma hääli, et pole sugugi võimatu, et vaenukirved hakkavad virmalistena vehkema Skandinaavia kohal.

Nagu nüüd näeme, on need oletused suurimal määral täitunud ja täitunud isegi kiiremalt kui me seda võisime uskuda.

Tõsi küll, Norra rannaveed on olnud juba mõningat aega teatud rahutuste tallermaaks. Saksa auriku „Altmarki“ kaaperdamine ing-

laste poolt oli esimeseks valusünnitajaks Norra erapooletuse tsoonis. Sellele järgnesid õige varsti ähvardavad kuuldused inglaste mõningate kavatsuste kohta Norra rannaveses Rootsi rauamulla veo takistamiseks Saksamaale.

Norra kuningas Haakon

Siit peale hakkasid üllatused järgnema üllatustele. Esimese üllatuse valmistasid inglased, kes mineerisid ühe ööga Norra rannaveed — asjaolu, mis vihjas esimesele tõsisemale Norra erapooletuse rikkumisele. Norra protestist hoolimata deklareerisid inglased, et juhul, kui norralased peaksid nende vetesse asetatud miinid kõrvaldama, asetatakse inglaste poolt samasse kohe uued miinid. Kui peaksid aga sakslased vahele astuma, siis lubasid inglased kasutada sellast juhust ette tervitatud mere lahinguks.

Edaspidised sündmused rullusid nüüd juba kiirendatud ja ootamatus tempos. Varsti teatasid telegrammid suurearvulise Saksa laevastiku väljasõidust „kuhugi põhja poole“, millises sündmuses nähti ja oodati sellele järgnevat merelahingut. Juhtus aga midagi ootamatut: Saksa väed okupeerisid Daani ja eespoolnimetatud laevastiku abil sooritatud dessantidega tungisid Saksa väed ka Norra pinnale, vallutades seal terve rea tähtsaid linnu ja võttes kogu Norra ranniku oma kaitse alla. Nagu sakslased ise kinnitasid, olid nad ainult inglasi ette rutanud, kel olevat olnud täpselt samasugune kavatsus, s. o. võtta Norra sadamad oma kaitse alla.

Maailm jälgis neid sündmusi hinge kinni pidades. Missugune aktsioon järgneb nüüd sellele üllatusrikkale ja ootamatule aktsioonile? Kuid ka edasised sündmused ei lasknud end kaua oodata.

Kuna Daanis ei avaldatud teatavasti Saksa vägede sissetungile mingit vastupanu ja daanlased tunnustasid, ehk küll protestiga, sakslaste ülevõimu, kujunes olukord Norras teistsuguseks. Norra rannapatareid avasid tule Saksa sõjalaevadele ja valitsus, kuulutades välja üldmobilisatsiooni, tunnistas end Saksa maaga sõjas olevaks. Varsti oli kohal ka Inglise laevastik ja lennuvägi ning algasid vihased võitlused — „tervitatav merelahing“, mida ammu oodati.

Värsked telegrammid on nende võitluste käigu kohta juba oma sõna ütelnud. Siin midagi juure lisada tähendaks sündmuste kaleidoskoobilisest arenemisest mahajäämist, sest nagu viimaste päevade põnevused on näidanud, ei suuda üht sündmust kirjeldav trükivärv veel kuivada, kui sellele on juba järgnenud teine, ja veelgi põnevam.

*

Kuhu on kandunud sõda, sinna on kandunud ka avalikkuse huvi ja tähelepanu. Võtkem seepärast alljärgnevaga lähemale vaatlusele Daani ja Norra, kui seni pikemat aega rahus elanud ja nüüd rahutustesse kistud Skandinaavia riikide, olukord, nagu seda võimaldab lühirealine ülevaade.

Norra — suurem praeguse konflikti kahest kahjukannatajast, on vana tuhandeaastane mereriik, kelle ajalooline areng ulatub juba 8. sajandisse. Vanade muinasleidude põhjal on aga kindlaks tehtud, et norralased elasid oma kodumaal juba paar aastatuhandet enne Kristuse sündi.

Ajalugu kõneleb norralastest kui vanadest viikinglastest, kellede maa ühendati 872. aastal kuningas Harald Kaunisjuukse poolt iseseisvaks ja ühiseks riigiks. Ajaloo koidikul on Norra olnud paljude veriste tülide tallermaaks. Mitmed troonipretendid on viinud rahuliku maa korduvalt rasketesse heitlustesse ja pikakadeks aastasadeks võõra võimu alla. Daani kuningas Harald Sinihammas, kes tõi Norrasse ristiusu, võttis tülitsevate aristokraatide ja kuningate vahelt Norra esimesena võõrasse valdusse. Siit peale jäigi Norra kõlkuma võõraste ülevõimude vahele. Lõplikult lahendati sisemised võitlused kuningakoja ja aristokraatide vahel 1240. a., mil kuningas Haakon Vana vallutas Norrale ka Gröönimaa ja Islandi.

Juba 13. sajandi algul pidi Norra liituma Rootsiga, kui troonile pääsis kuningas Magnus Erikson. Esimene liit Rootsiga oli aga siiski võrdlemisi lühikese kestusega, sest juba varsti valmistati ette liitu Daaniga, mis ka teostus. Norra ühendus Daaniga jäi püsima kuni 18. sajandi alguseni, mil valitses Norrat Daani asehaldur ja mille tagajärjel maa kaotas järkjärgult oma iseseisvuse.

Kieli rahuga 1814. a. loovutati Norra Root-
sile, tasuks Venele kaotatud Soome eest.

Selle tagajärjel oli Norra sunnitud olema
personaalunioonis kuni 1905. a-ni, mil Rootsi
kuningas Oskar II pidi Norra troonilt lahkuma
ja Norra sai iseseisvaks. Iseseisva Norra kunin-
gaks valiti Daani prints Karl, kes astus troo-
nile Haakon VII nime all.

Sellest ajast saadik ei ole olnud kuni käes-
oleva konfliktini Norra sisepoliitilises elus min-
geid tõsisemaid vapustusi, välja arvatud 1933.
aastal tüli Daaniga Ida-Gröönimaa pärast, mille
Norra oli sunnitud loovutama.

Norra on oma pindalalt võrdlemisi suur riik
(ligi 324.000 ruutkilomeetrit), seega isegi Ing-
lismaast ja Itaaliast suurem. Elanikke on
Norras aga 2,8 miljonit, seega on maa asus-
tatud väga hõredasti.

Territooriumilt pikk ja kitsas, kujutab kogu
maa endast metsikuid mägesid, kus ainult üks
kümnendik maapinnast on põlluharimiseks kõl-
vuline. Raudteede ja maanteede võrk on seal
võrdlemisi puudulik. Põhjas on peamiseks liik-
lemisvahendiks vesi. Ja kuigi Norra on põhja-
poolsem Euroopa riik, ei tunta Põhja-Norras
peagu üldse jääd, nii kummaline kui see esi-
mesel pilgul tundubki. Juba viimastest sünd-
mustest kuulsaks saanud Narviki sadam, mille
kaudu toimub maailma parimaks peetud Rootsi
rauamaagi vedu teistesse riikidesse, ei külmu
aasta ringi kinni — asjaolu, mis on niisama
kummaline kui lihtne: Golfi hoovus kannab
siia kuumat Lõuna-Ameerika ranna troopika-
vett, mis mõjutab teatavasti kogu Euroopa klii-
mat. Selle sooja vooluse tõttu on Põhja-Norra
tõeline muinasjutumaa, kus talvist pakast, mis
peaks talle olema omane, üldse ei tunta.

Teiselt poolt on aga Norrale suureks puu-
duseks ta üleliigne mägisus, mis on eriti tähele-
pandav Kesk-Norras ja mis jagab Norra õigu-
poolest kaheks osaks: Põhja- ja Lõuna-Norras.
Mida aga maastik Norralt on ära võtnud, seda
annab meri ohtralt tagasi. Norra on igivana
mereriik ja Norra kalurid on kuulsad üle maa-
ilma. Norra heeringaid on käinud isegi meie
laevad püüdnud ja me teame väga hästi,
kuivõrd suupäraselt see Norra soolane kala
maitseb.

*

Daani — teine kannataja Euroopa viima-
ses konfliktis — on Euroopa vanim kuning-
riik. Eestil on olnud Daaniga ajaloos väga
palju kokkupuuteid — on ju Eestimaa elanud
Daani valitsuse all ja isegi meie pealinn, mis
rajati Daani kindlusena vana eestlaste maa-
linna Lindanisa kohale, sai sellest oma nime.

Kuulsas Paala lahingus 1217. a. saavutasid
daanlased võidu eestlaste üle, millele järgnes

Daani kuningas Christian

kuningas Valdemari vägede sõjaretk praeguse
Tallinna alla, missugust aega tulebki arvestada
Daani valitsemisaja alguseks Eestis. Tallinn
oli daanlaste valduses 1346. aastani, Saaremaa
veel 1561.—1645. aastani.

Eelajaloolisel ajal olid daanlased, samuti
nagu rootslased ja norralased, kuulsad merede
vallutajad. Nende merede vallutamise retkist
kõneldakse veel tänapäeval imelugusid.

Kunagi omas Daani Euroopas väga suure
võimu. Ajaloost tuntud esimese kuninga Gorm
Vana valitsemise ajal 10. sajandil sai Daani
oma võimu alla Daani saared, Jüütimaa ja
Lõuna-Rootsi maakonnad. Hiljem, 11. sajandi
algul, kuningas Knud Suur liitis neile veel
Norra ja Inglismaa. Kuningas Valdemar I
valitsemise ajal liideti Daani külge veel osa
Saksamaa maa-alasid ja ta vend Valdemar II
Võitja tungis 13. sajandi algul oma vägedega
kuni Soome lahe lõunakallasteni, vallutades
ägedas lahingus, nagu juba eespool mainitud,
isegi eestlaste kindlustuse — maalinna Linda-
nisa.

Pärast Valdemar II Võitja surma tõi järg-
mine sada aastat Daanile suuri sõdasid, ees-
kätt hansalinnade liiduga, siis Rootsi ja Nor-
raga. Loomulikult mõjusid need sõjad senisele
vägevale riigile ka omajagu kurnavalt. Uus
kosutus järgnes Daanil alles 14. sajandi teisel
poolel, Valdemar IV ajal, kes võitis Daanile
tagasi palju kaotatud maid, kuid kes müüs
Eestimaa Saksa ordule (1346. a.).

Kui suri viimne mees Daani kuningapretendentide liinis, Valdemar IV, sai Daani valitsejaks ta tütar Margarete, kes ühendas Norra Daaniga, missugune ühendus kestis teatavasti 1814. aastani. 1389. a., mil võideti ka Rootsi, ühendati kõik kolm Skandinaavia kuningriiki, kuigi mitte kauaks, sest Rootsi vabanes Daani ülevõimu alt juba 1523. a.

Rootsi vabanemisele Daani alt järgnes terve rida sõdu Daani ja Rootsi vahel. Suuri lahinguid tuli Daanil pidada ka Inglismaaga, kes sünnitas Daani õitsvale merekaubandusele suuri kahjusid. 2. aprillil 1801. a. oli Kopenhaageni reidil kuulus lahing Daani ja Inglismaa laevastiku vahel, kus inglaste laevastikku juhatas ajalooost tuntud admiral Nelson. See lahing lõppes aga tulemusteta — ta ei annud õiget võitu kummalegi. Kuid mõni aasta hiljem, 1807. a. septembris, tungis inglaste laevastik uuesti Kopenhaageni alla, kus Daani laevastik, mis ei olnud lahinguks ette valmistatud, sai rängalt lüüa. Inglaste kallaletungi põhjuseks oli daanlaste hoiak Prantsusmaa poole, millest aga Daani siiski nagu kiuste ei loobunud ja mille tagajärjel ta pidi Napoleoni võimu kokkuvarisemisel hulga maid ja oma sõjalaevastiku käest ära andma.

Hiljem järgnes Daanile pikk rahuag, mis andis rahvale võimaluse kosumiseks. Nõnda ongi Daani jõudnud kujuneda eeskujulikuks

põllumajanduslikuks riigiks, kust on sel alal palju eeskujusid toodud meilegi.

Nagu juba eespool öeldud, on Daani Euroopa vanim kuningriik. Ta iga on kaugelt üle tuhande aasta. Huvitav on veel tähele panna, et ajaloo kestusel pole Daani kordagi kaotanud oma iseseisvust ja võõra valitsuse ülevõimu all olemine on ta ajalooos praegu esmakordne juhtum.

Nagu Norra, on ka Daani põhiseaduslik kuningriik. Riigi praeguseks valitsejaks on kuningas Christian X, kes on Norra kuninga Haakon VII vend.

Oma geograafiliselt asendilt kuulub Daani Balti mere maade hulka. Oma soodsa geograafilise asendi tõttu on Daani jõudnud õitsvale majanduslikule järjele.

Daani pindala on 43.000 ruutkilomeetrit, seega ta on väiksem Eestist. Rahvaarv Daanis on aga 3,5 miljonit, seega on ta hästi tihedasti asustatud maa (mõlemas suhtes vastupidine nähtus Norrale). Elanikkond elatab end peamiselt põllumajandusest, mis on viidud Daanis enneolemata kõrgele järjele. Võib ütelda päris kindlasti, et daani põllumehe jõukus on aluseks kogu rahva jõukusele.

Kogu maa on Daanis üles haritud. Sood ja rabad puuduvad täiesti. Talud on nägusad ja jõukad. Kõik taluhood on kivikatustega ja värskest lubjatud. Loomi, eriti lüpsikarja, peetakse õige rohkesti, pealeselle veel peekonsigu. Keskmise 20—30-ha talu kohta loetakse Daanis 20 eeskujuliku piimaanniga lüpsilehma, kümme kond mullikat, 50 peekonsiga ja 100 kuni 150 tõukana — arvud, mis tunduvad meie oludes otse muinasjutulistena. Peaaegu kõigis taludes on elekter, mida tarvitatakse ka tihti põllumajanduslike masinate juures jõuallikaks. Põlluvilja kasvatatakse Daanis müügi jaoks väga harva, müügiartikleiks on peamiselt piim, peekon ja kanamunad. Õige meeldivaks on kujunenud Daani taludes riigilipu austamine, sest igas daani talus seisab uhke lipuvarras.

Daanile on aegadest järele jäänud üksainus asumaa — Gröönimaa kaugel põhjas Ameerika polaarpiirkonnas. Gröönimaa kujutab endast maailma suurimat saart (saare pindala on 2.17 miljonit ruutkilomeetrit, elanikke 17.000, neist 300 eurooplast). Saare elanike peamiseks tegevusalaks on kalapüük ja hülgeküttimine.

*

Norra ja Daani, Daani ja Norra — kaks Skandinaavia riiki, kellede peade kohal hõljub nüüd rusuv meeoleu.

Päevad näitavad, kui kaua see võib kesta.

L. S.

Tüübiline Norra fjord Stavangeri lähedal

Lähi-Ida - Euroopa tuleviku saatuse võtmeid

Kui vaadelda praegu käimasolevat Euroopa sõda, siis võib ütelda, et see on ennekõike majanduslik konflikt. On tähele panna, et mitte üksi sõja tekkimise põhjused, vaid ka selle süvendamise abinõud laienevad ainuüksi rahvamajanduslikele sfääridele. Konflikti tuleviku määramine põhjeneb praegu küsimustel — kas Inglismaa ja Prantsusmaa suudavad blokaadi tagajärjel võidu saavutada ja kas suudab Saksamaa hoida oma majanduslikku elu ilma ookeanitaguse kaubavahetuseta senisel tasemel. On endastmõistetav, et kui viimane võimalus üldse püsib, siis ainult kõikide Saksamaale seni veel kättesaadavate turgude ärakasutamisel. Selles mõttes omab seisukord Balkanil ja Türgis — üldse kogu Lähi-Idas — põhjapaneva tähtsuse praegu käimasoleva Euroopa sõja saatuse otsustamisel. On ju Doonau eluliseks sooneks kogu Kesk-Euroopa kaubandusele. Ja tänapäeva olukorras on ta ainsaks teeks, mis peab ühendust riikidega, kus leidub veel suuri põllumajandus- ja tööstuslike toorainete ja nafta tagavarasid.

Võitlus Lähi-Ida turgude vallutamise pärast algas juba ammu ja nüüd on see ainult jõudmas otsustavasse ajajärku. On käiku lastud kõik võimalikud diplomaatilised intriigid, poliitilised surveavaldused ja majanduslikud enamsoodustused, sest mõlemale poolele on ilmselt selge, et tuleviku võti asub nähtavasti ikkagi Musta mere kallastel.

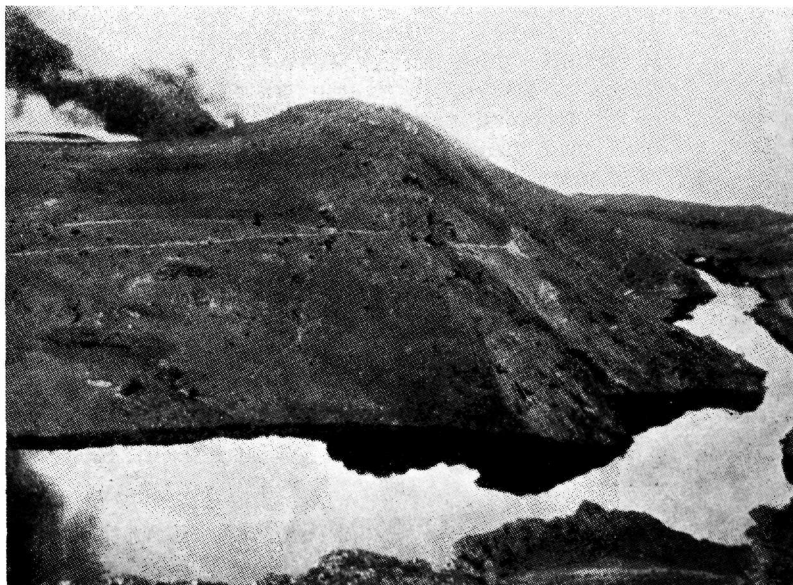
Et olla võimeline saama kujutlust võrdlemisi keerulisest jõudude vahekorra-st Lähi-Idas, mis on kompliceeritud poliitilise mängu tulemus, selleks vaadeldagem ennekõike Lähi-Ida olukorda lähemalt põhjendavalt asjaolusid.

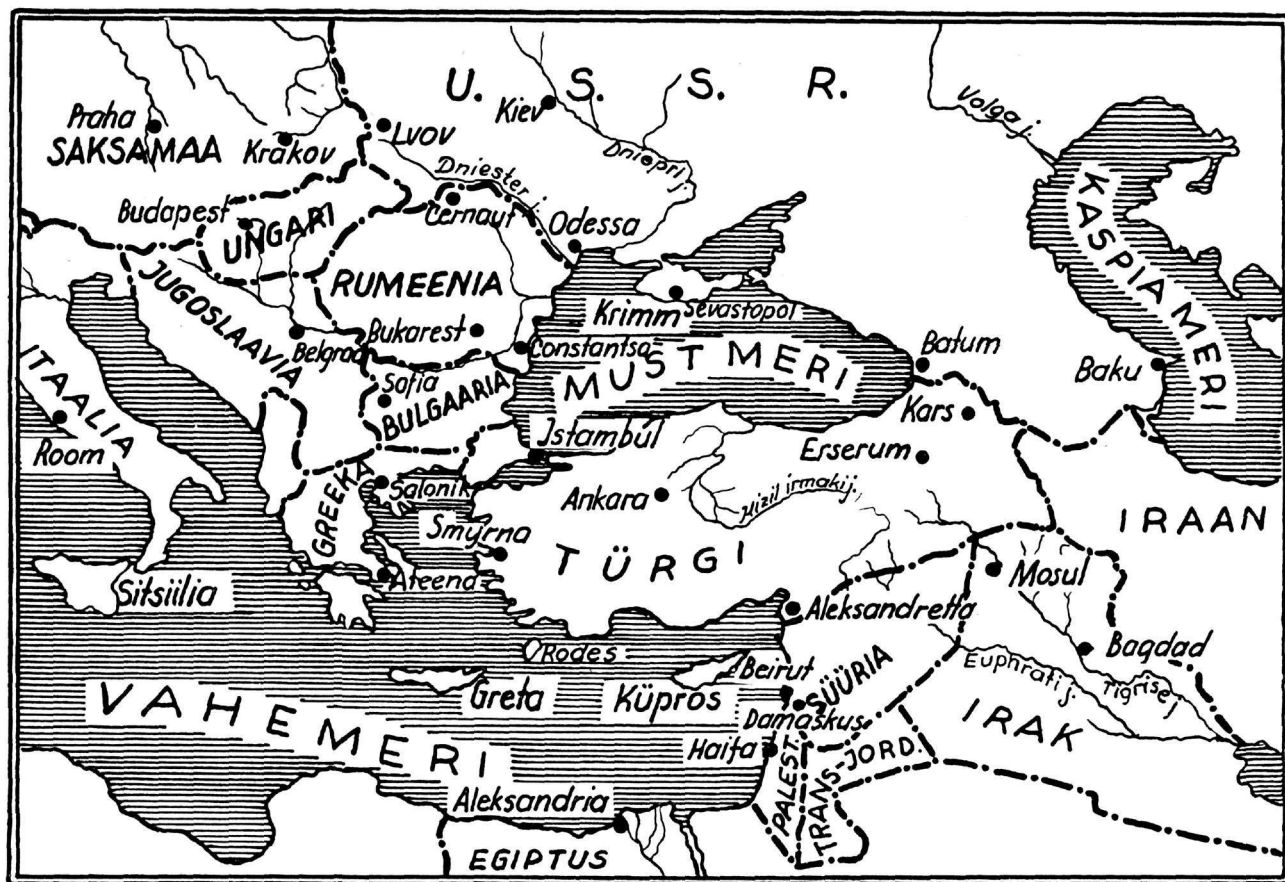
Hoolimata sellest, et kõigist riikidest, kes võtsid osa 1914.—1918. a. maailmasõjast, Türgi elas läbi suurima kataströöfi, on ta jäänud siiski tugevaimaks faktoriks Lähi-Idas. „Euroopa haige inimene“ — nimetus, mille all mõisteti Türgit Euroopa poliitikas peagu terve sajandi vältel enne maailmasõda — suri lõplikult 1918. a. sõjasündmuste keerises. Selle asemel sündis Türgi kohal aga midagi uut, täiesti uus riik, mitte üksnes uue pealinnaga, vaid ka uue olemusega ja uute poliitiliste tõekspidamistega ning eesmärkidega. Uus-Türgi mitte üksnes ei ütelnud end lahti positsioonist, mis andis talle võimaluse domineerida väljapääsu üle Mustast merest, — ta loobus ise kaliifaadi võimust ja valitsemisest muhameedliku maailma üle. Nagu see oli paljude arvamine, hakkas Türgi kujundama endast puht kohalike huvidega aasiallikku riiki. Praktiliselt sooritas Ankara valitsus sel

perioodil riigi sisemises moderniseerimises määratu töö, mis seisis eeskätt ta jõudude tugevdamises, tööstuse loomises, ajakohase sõjaväe organiseerimises ja riigi majandusliku heaolu tõstmises. Sel riiklikul ülesehitustöö ajajärgul hoidis Türgi kõikide riikidega häid suhteid. Juba maailmasõjast oli ta pärinud liidu Saksamaaga, kes võttis suuresti osa Uus-Türgi majanduslikust ülesehitamisest. Nõukogude Liiduga hoidus Ankara valitsus, täiesti vastandlikult endise Konstantinoopoli valitsuse traditsioonidele, samuti liitu. Ühteageu sellega paranesid ka ta suhted endiste vastastega. Nii loodi Prantsusmaaga väga hea, peagu liitlaslik, vahekord ja ka Inglismaale hakati pikkamööda lähenema.

Välispoliitiliselt hoidis Türgi end sisemise ümberkorralduse ajajärgul võrdlemisi ja erandlikult passivselt. Kuid arvamised, nagu oleks Uus-Türgi vanadest Osmanide impeeriumi suurriiklikest traditsioonidest lõplikult lahti ütelnud, pidasid vaevalt paika. Türgi ei või jääda ainult endaga. Kahtlemata ta jääb ikkagi võimsaimaks muhameedlikuks riigiks, kas kaliifaadi võimu juures või ilma selleta. Kindel on aga, et talle jääb juhtiv osa muhameedlikus maailmas. Selle otseseks tagajärjeks võib lugeda sõjalist liitu kahe samausulise naaberriigiga — Iraaniga ja Irakiga. Seni on see kaitse iseloomuga liit mõningate vihjetega omapärasele Lähi-Ida Monroe doktriinile, mispärast see kannab ka oma protektoraadi hõngu kogu Lähi-Ida üle. Ka Euroopa suhtes on Türgi pöördunud oma esialgsele positsioonile — Musta mere „võtmehoidja“ kohale. Dardanellide uuesti kindlus-

Petroleumijõgi „Baba Gurka“ Põhja-Irakis

tamisega Türgi pöördus jälle endisele Balkani poliitikale, omandades seal oma endise koha.

Paljudele ootamatuna tundunud Türgi eemaldumist Saksamaast ja pöördumist inglaste-prantslaste laagrisse seletatakse nimelt Türgi tagasipöördumisega suurriikide poliitikasse. Peab silmas pidama, et liitlaste poliitika praegune seisund näib mitmeti vastavat Türgi suurriigiks püüdmise eesmärkidele. Prantsusmaale tähendab Türgi toetamine Napoleoni päevilt põlvnevat välispoliitilist traditsiooni, kuna Inglismaa on huvitatud võimsa riigi olemasolust, kelle territoorium suleb tee Indiasse.

Türgi suurriiklusele on tarvis nii mõndki tagasi anda, mis on kaotatud sultanite impeeriumi päevil, ja selles on liitlased valmis nüüd mitmeti kaasa aitama. Vastupidiselt sellele pole Türgil Saksamaalt ja Nõukogude Liidult loota midagi, mistõttu on ka loomulik ning mõistetav, et Türgi välispoliitilised teed viisid teda nüüd liitlaste laagrisse. Kõige selle juures ei tohi aga milgi kombel loota või oodata, nagu hakkaks Türgi end ohverdama kellegi võõra huvides. Türgi ei kaubitse Saksamaaga seepärast, et kogu ta väljaveo ülejääk on leidnud mujal soodsamaid turge. Ka ei osta Türgi Saksamaalt midagi, kuna ostutingimused on mujal palju soodsamad. Türgi sõbrustab praegu Inglis- ja Prantsusmaaga, kuna see sõprus näib talle olevat kasulik, kusjuures ta peab aga ka olema valmis võimaluseks, kui keegi püüaks

selle arenemist jõuga takistada. Sellest ongi tingitud Türgi sõjalised ettevalmistused, mis kannavad praegu küll puht kaitsetahtelist iseloomu. Sellega pole aga sugugi öeldud, et sündmuste edaspidisel soodsal arengul Türgi ei haaraks tõhusamalt selle sõjalise abi järele, mis talle antakse ta eesmärkide ja sihtide kättevõitmiseks. On isegi usutav, et säärane moment võib saabuda enam-vähem lähemas tulevikus.

Kõige selle juures pole huvituseta vaadelda, mis-suguseid sõjalisi jõude Türgi praegu omab. Arvestades inimmaterjali võib Türgi välja panna 1.700.000-mehelise armee, mis kujutab endast küllaldaselt suurt inimeste arvu. Suurim puudus seisab siin materiaalses varustamises, millises küsimuses Türgi on rippuv oma liitlastest. Kui arvata juure suured sõjalise materjali tagavara baasid Egiptuses, Palestiinas ja Süürias, mis kuuluvad Türgi armee varustajate hulka, siis võib siin kujuneda vägagi aukartust äratav jõud. Praegu on Türgi armee käsutuses küll vaid 400 sõjalennuki ümber, kuid ühisel väljaastumisel liitlastega võib selle puuduse hoobilt kõrvaldada. Türgi liitlased omavad ise Lähis-Idas väga suuri sõjalisi jõude, mida viimasel ajal on üha kõvendatud. Seni on need jõud liiaks laiali paisatud ja nende kontsentreerimine võtaks mõned kuud aega.

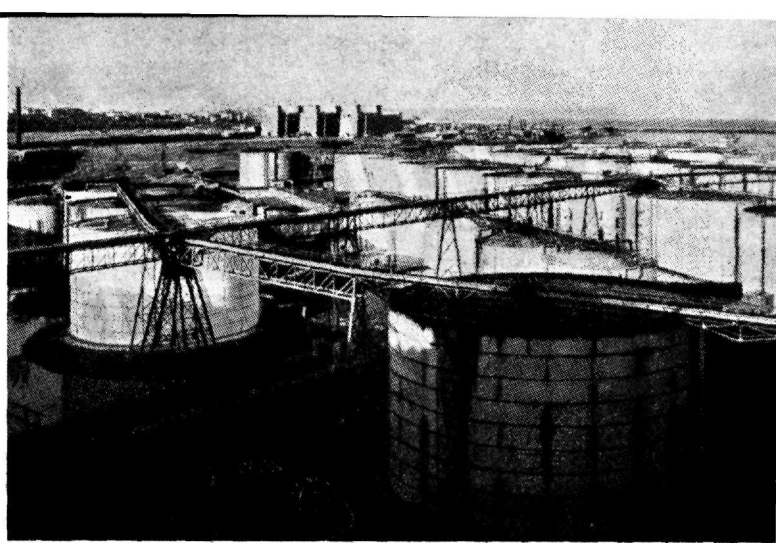
Kõnesolevate jõudude asetuses Egiptuses, Palestiinas ja Süürias tundub, et pole veel sugugi selge, missuguses punktis sünnib löögi tagasitõrjumine või

— enda initsiatiivi puhul — selle juhtimine. Selles seisab liitlaste seisukorra pearaskus. Türgi agressiooni võimalik suund võib olla sihitud ainult Aasiasse, kuna Euroopas Türgil ei ole aktiivseid eesmärgi. Selle vastu on aga Doonau sakslaste vastu ettevõtetud blokaadis endiselt üheks peaküsimuseks.

Pealeselle tuleb silmas pidada, et Itaalia väljastamise võimalus soodustab praeguse surveseiskorra kestust. Liitlased on koondanud Lähi-Idasse küllaldaselt jõude, et mingis kindlaksmääratud piirkonnas oma eesmärkidele jõuda, kuid selleks tuleks neil oma jõude ühes kohas liiaks kontsentreerida, mis tähendaks aga jõudude nõrgestamist teisel. Nähtavasti sellepärast ongi nad otsustanud seni jääda ootavale seisukohale, seda enam, et nende peaeesmärk — takistada Saksamaa pääsu Türgi ja Lähi-Ida turgudele — ongi juba saavutatud, kuna Balkani poolsaare põhjapoolne osa on geograafiliselt oma baasidest liig kaugel selleks, et olla sõjalise teatri heaks asukohaks.

*

Praeguse Euroopa konflikti alguses paistis silma, nagu oleks sõjategevuse hädaohu kandumine Balkani poolsaarele vägagi reaalne, eriti pärast seda, kui Inglismaa garanteeris algul Greeka, pärast Rumeenia puutumatus. Jugoslaavia suhtes olid säärased garantiid juba varem antud ja nende otseseks põhjustajaks oli liiduleping Prantsusmaaga. Sel põhjusel tunti omal ajal kartust, et kuulsusrikas marss läbi Poola võib pöörduda lõunasse. Ometi osutusid sellased kartused ebareaalseteks. Küsimus seisis selles, et Saksamaa oli ennekõike huvitatud Balkani turgude majanduslikust kasutamisest, ja igasugune sõda seal oleks selle võimaluse kasutamist raskendanud, mille tõttu Saksamaa oli rohkem kui ükski teine riik huvitatud rahust Balkanil. Oodata aga mingit initsiatiivi selles mõttes Balkani riikidelt endilt on samuti mõttetu.

Petrooleumisadam Konstanzas

Välja arvatud Bulgaaria, on nende kõikide eesmärgiks hoida vaid oma riikide praegusi piire.

Kuna sellega langes ära avaliku sõja võimalus, kandus võitlus sisemisele frondile, sest peab tähele panema, et Inglise ja Prantsuse kapitalide huvid Rumeenia ja Jugoslaavia majanduses omavad vägagi suure kaalu. Pealeselle on kõik siinsed toorained, milledest on eeskätt huvitatud Saksamaa, nagu Rumeenia nafta, Jugoslaavia vask j. t., inglasiist ja prantslasist kontsessioonäride valduses. Juba sõja esimestel päevadel hakkas Saksamaa siin palavikuliselt kõike kokku ostma, mida ta võis eksporteerida kodumaale. On ainult tarvis tähele panna, et sel ajal ja selle tagajärjel tõusis Rumeenia nafta hind 17 dollarilt 44,56 dollarini.

Sõda majanduslikul rindel algas siin rea kaubalepingute sõlmimisega vaenuliste poolte poolt, milles olid ette nähtud eriti suured ekspordi kontingendid. Kuid sellega ei saavutatud tõeliselt mitte midagi, sest kaubaleping annab kaupade ostuks ainult formaalse õiguse, kaup ise tuli aga turult kokku osta.

Selles seisis aga kogu küsimuse raskuspunkt, sest samal ajal oli ka vastane tegevusse astunud. Olukord kujunes sellase omavahelise võistluse tagajärjel niivõrd paradoksaalseks, et hoolimata ekspordi vähenemisest, mis oli tingitud külmas talvest ja vedude raskustest, ei tõusnud kaupade hinnad mitte üksnes kohutavale tasemele, vaid osa kaupu kadus üldse turult. Selle tagajärjel tuli Rumeenia valitsusel nafta müügiks moodustada eriline komisjon ja sisse seada riiklik kontroll. Kas aga säärane komisjon suudab sundida inglise kontsessioonääre müüma nende

Bosporus, värav Mustamerre

KUIDAS VÕIDELDI VERDUNI ALL

Läänes seisab vastamisi kaks kõigi aegade tugevaimat kindlustatud vööd — Maginot- ja Siegfried-liin. Nende nüüdisaja „hiinamüüride“ taga on aga kaks maailma parimat armeed. Kuni viimasel ajal on vilksatanud ajalehtedes teateid peatseist suurist operatsioonest, siis paremate andmete puudusel vaatleme mõnd episoodi maailmasõja päevilt Verduni alt, sest ligikaudu võiks sündmuste käik ka käesolevas sõjas olla sarnane eelmisele. Lahingud Verduni all algasid sakslaste rünnakuga 1916. aasta veebruari lõpupäevil ja kestsid jõuluni. Siis mõne aja järele algas prantslaste vasturünnak ja 1917. aasta lõpuks oli vana seisukord jalule seatud.

Eriti rasked võitlused rullusid kõrgustike 304 ja „Surnud mehe“ (Mort Homme) juures. Juba viimase nimetus viitab neile raskusile ja surmaohule, mis seal levis.

Toome esmajoones ühe prantsuse 17-aastase sõduri jutustuse lahingust 304 juures ja lõpuks Saksa kõrgemate väejuhtide soove ja tõekspidamisi. „— 30. mail

1916. a. asus teele 1. kuulipildujakompanii Montzeville'ist, et siirduda üle Esnes'i eesliinile.

Tee on halb, kuna ta on lõhutud mürskudest. Iga saja meetri järele langeb meile kaela mürskude laviin. Inimesi langeb järjest reast välja. Kuid meie leitnant vaid hüüab: „Pea püsti! Me peame läbima „Surmaoru“.“

Siin ongi see kuulus org, ei, alatiselt suitsev kraater on ta. Ta nõgu on üle külvatud lugematuist hiiglasuurtest mürsuaukudest, mis on täidetud veega. Kunagi voolas siin selge oja. Nüüd ta enam ei voola, on vaid soostunud mülgas. Kõik on purustatud ja üles küntud, mitte üht meetrit maad pole puutumatus olekus. Langev mürsk satub endisse auku. Kuid me peame oru läbistama. Läbistama või surema!

Viimaks jõuame „surmaorust“ läbi — eesliinile. Kuid siin on juba meie major. See inimene on ilma närvideta, ta on meile rohkem kui isaks! Ta on leidnud tee meie südamesse. Kuuldub sageli ütlust: „Ta on võrratu, eks ole? Just, just võrratu!“

valduses olevaid naftatagavarasid Saksamaale, seda küsimust pole jõutud veel tänasenigi selgitada.

Vastavalt Rumeenia ja Saksamaa vahel sõlmitud kaubalepingule kohustas Rumeenia müüma Saksamaale aastas 1.820.000 tonni naftat. Selle lepingu täitmiseks igakuine väljavedu pidi ületama 150.000 tonni, kuna samal ajal k. a. jaanuaris suudeti välja vedada ainult 30 tuhat tonni ja veebruaris 50 tuhat tonni, mis oli tingitud osalt transpordi raskusist, peamiselt aga liitlaste valduses olevate naftaühingute ilmsest vastutöötamisest.

Umbes samasuguseks kujunes olukord ka Jugoslaavia vasega, kus väsekaevanduste kogutoodang oli Prantsusmaa poolt juba aastaks ette ära ostetud.

Balkani riikide seisukord muutub niimoodi sõdivate riikide majanduslike huvide vahel laveerimisega väga keeruliseks, sest niihästi Rumeenia kui ka Jugoslaavia on mõlemad suuresti olenevad liitlaste poolt kontrollitavast Saksamaa impordist, mille väljaveost

nad ei või ära ütelda. Sealjuures kutsub aga iga sugune riiklik surve turgudele Saksamaale suunatava ekspordi suurendamise mõttes esile koheseid majanduslikke repressioone Saksamaa vastaste poolt. On ju siiski tõsi, et Saksamaa import Doonau basseinist ja Balkani poolsaarelt omab ikkagi veel tähelepandava kaalu, kuid kindel on, et sealsete turgude maksimaalsest kasutamisest Saksamaa poolt ei või siiski juttugi olla.

Nõnda on turgude valdamine, välja arvatud Bulgaaria, läinud geograafia kauguse mõjupiirkonda: kõige täiuslikum on see Ungaris, mille turud on täieliselt Saksa majanduse mõju all ja kasutada. Rumeenias ja Jugoslaavias on Saksa majanduslik mõju teises järjekorras ja seda võidakse hinnata kõigist pingutusist hoolimata vaevalt 30 protsendile. Bulgaarias tänu põllumajandussaaduste ja tubaka ostudele on see mõju poole peal. Seevastu on aga Saksa majanduslik mõjureekas päris alla läinud, kuna Türgimaal ei saa sellest enam üldse kõnelda.

Igäüks meist, hoolimata lakkamatust pommitamisest, kannatustest, võimsast rahutusest hinges, unustab temaga... Ta on meie julgus ja päästerõngas. Samas algabki maruline pommitamine. Lamame kõhuli mürsuaugus ja kuulatame hiiglamürskude undamist, milledes peitub ka meie surm. Ja näeme vaimus juba oma värisevaid, purustatud kehi vintsklemas sel lõhki-kärjastatud maapinnal. Hingeldades, täis surmahirmu, kord tõmbume kägarasse, kord haarame küüntega kinni maalahmakaist, kord mürsu lõhkejõul ülespaisatuna lõdiseme lakkamatult. Kuid mürskude laviinid undavad lõpmatult. Üks laviin järgneb teisele. Mida võimegi siin oodata peale surma? Näib, et mürsud purustavad kogu kõrgustiku. Nina ja kurk on kuiv, nägemine tuhmub, kõrvus kumiseb. Kardan, et lähen hulluks. Lobamokad on ammugi vaikinud. Midagi inimlikku pole kuulda, peale haavatute kisa ja surijate korina.

Oleme Verdunis! Kõrgustik 304!

Õo saabudes pommitamine vaibub, kuid nüüd algab pinev kaevikute valmistamine.

Koiduks, tänu meie üliinimlikele pingutusile, oma-me juba korraliku kitsa kaeviku, laskeastme ja aukudega. Meie eelkäijad olid raskesti kannatanud ja väsinud, nad polnud suutelised korras hoidma oma eesliini.

Me valitseme Hayette'i orgu. Tulistame küljelt Saksa kaevikuid, mis jooksevad põiki üle oru Mort Homme'i suunas. Mitte ükski vaenlase sõdur ei liigu neis kaevikusis, meie kuulide rahe tapab igäühe, kes seal end näitab.

Koidikul algab uuesti tulistamine. See on tugevam kui kunagi varem ja selle tihedus aina suureneb. Mäetipp on tõeline vulkaan, mis purskab suitsu ja tuld. Inimesed on maaga nagu ühte sulanud, vaiksed ja liikumatud. Võimatu on eraldada elavat surnust. Vahel kiiver, mis kunagi oli sinine, kuid nüüd on mulla värvi, peaaegu nähtamatult liigub — see on valvur, kes hoolimata igasugusest põrgust on valvel. Ootamatult hüppab lehtrisse, mille olime kaevikuks ümber kaevanud, tume kogu.

„Tähelepanu, pojad! Kuulge! Kui nad väljuvad, lennutage punane raketid ja avage äge tuli. Valvake! Kas teil on püstol (raketi jaoks)?“

„On, minu leitnant. Aga me oleme ükski, nad lämatavad meid!“ — „Julgust, pojad, julgust!“ Ootame. Mürsud langevad, langevad ja langevad lõpmatult. Need, kes pidanuksid surema, valvavad ikka veel vaenlase järele.

Ah, seal nad on! Tõrge, pagan võtaks!

Püstol? Siin on! Pats! Rakett lendab üles otse suitsu ja helgib seal kui rubiin.

Tulistage ometi, põrgu pihta! Tulistage kiiremini. Tähelepanu! Sakslased! Lähenevad! Rutem, rutem!

Kuulipilduja! Anna linte! Tuld, tuld! Pagan võtku. Tak-tak-taa...

Põrgu! Tõrge! Pilduge käsigranaate! Granaadid lendavad, plaksuvad, hauguvad!

Korras! Tuld, tuld, mida sa ootad!

Tak-tak, tak-taa...

Tähelepanu! Nad heidavad meile käsigranaate.

Nende rasked hännaga granaadi kimbud langevad — ning lõhkevad; on tunne, nagu lööks sulle keegi vastu kõhtu. Kuid meie tuli ei vaibu. Kuulipilduja on punane, kähiseb, ja tühjad kestad tantsivad oma metsikut tantsu... Nad ei suuda läbistada meie tulevööd. Ahelik tõmbub korratult tagasi. Hallid kogud kaevuvad kiiresti mürskude lehtrisse. Meie 75-m/m kannavad oma tule edasi.

„Kiiresti!“ kisab leitnant. „Võtke üks kuulipilduja, teine jätke siia kaitsele. Sakslased tungisid harjal meie kaevikusse, lööme nad sealt välja. Võtke granaate ja — minu järele!“

Järgneme talle joostes. Jõuame komando-punkti juure. Major seisab lagedal ja julgustab kaevikust väljuvaid sõdureid. Kiire vasturünnakuga ta loodab segakomandoga, mis koosneb mitme kompanii sõdureist, tabada ootamatult vaenlast ja lüüa ta kaevikuist välja. Väljume kaevikust. Sammume kõveras padrunikastide raskuse all kõrvuti leitnandi ja majoriga. Käes hoian granaati valmis sütikuga.

Järsku major ajab end sirgu ja, pöördudes ringi, hüüab: „Kiiremini, sangarid, kiiremini!“

Ettevaatust, minu major! Edasi, pojad, edasi!

Ettevaatust, minu major! Heitke pikali!

Rutem, rutem! Edasi!

Nad tapavad teid, minu major! Pikali!

Jätke juba kord! Edasi, pojad, edasi!

Pats, pats, pats... Ja major tuigub, vehib kätega, karjatab: „Ooh! Aaa! Eda-eda-si!“ Ja vajub surnult maha.

Jõuame siiski hüpote viisi edasi. Kargame lehtrisse enne kui kaevikusse jõuame. Leitnant heidab oma granaadi. Süütan oma granaadi vastu kivi ja heidan; ta ei lõhke. Olen vist liialt kiirustanud. Süütan teise ja saadan ta suure kaarega lendu. See lõhkeb uluvate sakslaste keskel. Tulevahetus lõpeb. Vaenlane taandub. Tulistan karabiinist, püüdes tabada. Mõned sakslased langevad, mõned jooksevad. Mulle näib, nagu lõhkuksid taanduva vaenlase paugud minu pead. Haaran padrunikastid kätte, mis olin juba maha visanud, ja hüppame kaevikusse, mida vaenlane ei suutnud enda käes hoida. See on täis veriseid laipu, mis tundmatusest on purustatud mürsukildudega. Prantslased ja sakslased on segunenud ja tolmused, otsekui neid oleks lohistatud mööda maad. See vere ja maa segu on õudne.

Siin ei ole enam sakslasi. Ohvitserid koguvad segunenud üksusi ja korraldavad kaitset. Minu kuulipilduja võib tagasi pöörduda vanale kohale.

Algab uus mürskude laviin ja sakslased ründavad uuesti ja tagajärjetult. Nad kaevavad end metsa, kuid ka sealt peksame nad välja. Veel kolm korda ründavad nad meid ja niisama palju kordi lööme nad tagasi.

On õo. Rasked suurtükid tulistavad, neile sekundeerivad kergemad.

Tund venib tunni järele. Õhk on mürgitatud vängetest haisudest. Haavatud oigavad, surijad korisevad — elavad ei saa uinuda... See on vaid ühe päeva episood ja ühel kohal. Nii oli kõikjal nädalaid ja kuid.

Pole ka eksitus, kui selles kirjelduses vahetada ära prantslane sakslasega, ka siis vastaks ta olukorrale.

Siin tarvitati mõlemal pool suurtükke 420 m/m alates, väljalastud mürskude arv küündis miljonisse. Näiteks tabas Douaumont'i forti vähimalt 120.000 mürsku, millest 2000 mürsku omasid kaliibri 420—270 m/m.

Siin langes umbes üks miljon sõdurit ja siiski jäi Verdun vallutamatuks...

Saksa väejuhatust tahtis Verduni vallutada kahel motiivil — strateegilisel ja moraalsel. Strateegiliselt oli tähtis vallutada seepärast, et siit võis lähtuda Prantsuse vasturünnak, mis oleks ähvardanud Saksa lääneringide ühendusteid Metz ja Thiaunville'i vahel.

Moraalselt aga vallutades Verduni võis loota Prantsusmaal meeoleolu langust ja viia rahuläbirääkimistele.

Pealetungi üldjuht oli Saksa kroonprints. Kuid operatsiooni käigule avaldasid mõju keiser, kindralid Falkenhayn, v. Knobelsdorff, Gallwitz, v. Mudra j. t. Tõsi on, et isegi kõrgemate juhtide vahel ei valitsenud üksmeelt operatsiooni teostamise suhtes, ja sageli töötati üksteisele vastu. 30. mail kindral von Knobelsdorff, kroonprints staabiülema, koondas kogu oma jõu Meuse (Maasi) jõe paremale kaldale, et vallutada Souville'i fort ja katsetada seeläbi Verduni vallutamist. Siiski palus ta Gallwitz katta ta löögikolonna paremat tiiba, vallutades Chattancourt'i lõunanõlvakud, mis võiksid takistada operatsioone jõe paremal kaldal. Samal ajal süvenes kriis Saksa kõrgemas väejuhatuses. Gallwitz väitis aga, et enne pole võimalik vallutada Chattancourt'i lõunanõlvakut ega Carre'i mäeseljandikku kui on alistatud kõrgustik 310. Et aga neid vallutada, pidi ta enne vallutama kõrgustiku 304 ja Mort Homme'i. Selleks ta vajas aga toetust ja seda keelduti talle andmast. Niisiis tema kolonn (vasemal kaldal) võis ette võtta 30. maist kuni 20. juunini vaid kohaliku tähtsusega rünnakuid. Pealegi teda ründasid energiliselt prantslased ja nad olid isegi taasvallutanud mõned positsioonid. 21. juunist alates lahinguid vasakul kaldal ei teostatud, kuna paremal kaldal rullusid suurejoonelised lahingud.

Von Gallwitz ja von Mudra uskusid, et just vasema kalda operatsioonid võisid anda soovitud tulemusi. Von Knobelsdorff oli aga Falkenhayni kava pooldaja ja arvas, et pealetung tugevate jõududega paremalt kaldalt on küllaldane Verduni vallutamiseks. Leides kindralstaabi ülema v. Falkenhayni toetust ründas ta seal ägedalt kuni 11. juulini, millal Falkenhayn julges viimaks tunnistada oma lüüasaamist ja lõpetas seal pealetungimise. Lõhe kroonprints ja staabiülema vahel tekkis juba operatsiooni alguses. Nii märgib kroonprints juba 9. märtsil oma päevikus: „Meie suure pealetungi esialgne edu muutus peagi kurnavaiks, ohvritekkideks ja visadeks üksiklahinguiks. Troostisime end vaid ebamäärase arvamise ja meie kaotused on väiksemad kui vaenlasel. Tagajärjed ei õigustanud samuti kaotusi, mis pealegi päev-päevalt kasvasid...“ Juba aprillis jõudis kroonprints otsusele, et nad pole suutelised Verduni all prantslaste jõude verest tühjaks pumpama ja et mõttetus rünnakud tuleks lõpetada,

kuid Knobelsdorff ja Falkenhayn koos keisriga ei nõustunud temaga. Peatselt muutis ta ka oma arvamist Prantsuse sõjaväest. Nii tähendas ta: „Vaidlematult seisab meie vastas vahva ja ohvriteks valmis vastane...“

Meie lähtepositsioonid on alles loomise ajajärgus, kuna meie ühendused kas lõhutakse või sootuks hävitatakse vastase raskesuurtükitelega. Eesline rünnatakse alatisealt lühikese maa pealt granaatidega, ja sõdurid püsivad suuri vaevu kaitsekraavides ja mürsuaukudes. Ainult ööseti on võimalik edasi anda käske ja juure viia laskemoona ja toitu, ja sedagi mitte küllaldaselt. Öö pimedus ei paku mingit puhkust, sest just siis suureneb vaenlase tuli ja moonaviivate read peavad minema kaudseid teid mööda eeslinidele, kuid ka see ei säästa neid kaotusist. Sügaval tagalas töid mürsud ja lennukite pommid hävitust puhkavatele inimestele ja hobustele.

16. mail taotles ta Falkenhayni juures operatsiooni lõpetamist, sest ta ei soovinud enam kanda vastutust inimeste, laskemoona ja tehniliste osade hävingu eest neis mõttetus rünnakuis, kuid Falkenhayn nõudis pealetungi jätkamist. Selle kohta märgib ta oma mälestustes: „Minu kõneluste tulemuseks kindralstaabi ülemaga oli uus pealetung, meie paremate üksuste purustamine vaenlase poolt, kes järjest osutas tugevamat vastupanu. Muidugi kannatasin ma väga nende lahku minekute (oma staabiülema) all, kuid kõrge ülemjuhatus e piiramatu usalduse tõttu Knobelsdorffi vastu pidin kui sõdur alla suruma oma kibedustunde. Tema, nagu alati, otsustas risti vastu minu arvamistele. Õnnetusse meie lootused purunesid, ehkki rakendasime tegevusse suured jõud.“

Juuni lõpuks hahitusid kroonprintsil viimased lootused Verduni vallutamiseks, sest „Verduni pörgus“ ka kõige vahvamad sõjaväed ei ole võimelised säilitama oma vaimu, mis on vajaline lahingute jätkamiseks. Psühholoogilised seadused piiritlevad ka inimvõimeid. Kui neid ei tunta — see oleks vibu liialt pingutamine. Maasi (Meuse) veski ei jahvata puruks mitte üksnes konte, vaid ka sõjaväe moraali.

Viimaks 11. juulil Falkenhayn tuli kroonprints staapi, et lõpetada see operatsioon, millele veel Knobelsdorff kangesti vastu vaidles. Osaliselt selle Falkenhayni otsuse põhjustas inglaste ja prantslaste pealetung Somme'il.

Sakslased ei tahtnud näidata, et nad olid lüüa saanud, ja lõpetasid seepärast lahingu. Kroonprints grupp pidi nüüdsest peale teesklema vaid pealetungi.

Knobelsdorff, kasutades seda näilist rünnakut, tahtis üritada suuremat pealetungi, kuid nüüd astus kroonprints energiliselt selle vastu ja lõpptulemusena paigutati 21. aug. Knobelsdorff uuele teenistuskohale.

Seega lõppes sakslaste üritus Verduni kindluste vallutamiseks ja algas prantslaste vasturünnakute ajastu, mis sündis perioodiliselt ja viis nad alles 1917. aasta lõpuks sihile.

Sellest lühikesest ülevaatest nähtub, kui raske on vallutada kindluste vööd või, õigemini, kuivõrd võimatu see on, kui neid on kaitsmas head sõdurid tublide juhtide all.

Kevad

murrab sisse

Kevad sammub juba pikkade ja jõuliste samumudega. Eelmise talve pakase kohmakalt paks lumivaip on jõudnud maal päikese käes juba auklikuks ja narmendavaks kuluda, kuna linnades, oh paraku, pole tema mõju enam üldse tunda.

Jääpurikad majade räästais on jõudnud juba ammu ojakesteks sulada, millede vulisevad veed on kulgenud rõõmsalt emakese maa põue.

Metsa all mäeküngastel ja aasadel on lume alt kerkinud välja mullune kulu ja nüüd ootavad põllud ja orud vaid päikese soojendavat mõju, et oma tiinest sülest esimesi uusi rohuliblesid välja ajama hakata.

Ka talve jooksul tugevasti kaanetatud jõed on hakanud kesta ajama ja kevadine jääminek, jäämasside paukuv tormamine jõgede suudmete poole, on alanud.

Kevad murrab kõikjal sisse! Inimene, looduse kuningas, pöörab oma palge päikese poole ja tunneb selle õrnast paitusest esimest tõsist kevadist rõõmu. Nüüd, kus talve selg on lõplikult murtud, võime julgesti lähenevale suvele mõtlema hakata.

Päike teeb vahepeal imet. Ta sulatab kõikjal, puhastab põlde ja niite ja — vaata — värvib varsti

puude raagus oksadki roheliseks. Päike on jõud, mille ees peab terve loodus sügavasti kumardama.

Nüüd püsivad aga veel mõningat aega vilud ja heitlikud ilmad. Kuid see ei kesta enam kaua. Suur suvi ei ole enam mägede taga, praegu murrab kevad talle kindlat teed.

Praegusest ülemineku ajast talvest kevadesse on meie fotoreporteril õnnestunud tabada paar iseloomustavat pilti.

Vasakul näeme, kuidas väike kevadeootaja, kes pole siiski suutnud veel talve kauneid lõbusid unustada, vaatab kahetsusega järvekeseks muutunud liuväljale, mille väravas on kevadet kuulutav silt: „Liuväli on suletud.“ Paremalt ülal näeme mägist nõlvakut, kus päike on juba mul-luse kulu välja sulatanud ja mille nõos vulisevad nüüd rõõmsalt kevadised veed. All on näide ühe talutaadi praktilisest regi-vankrist, millega pääseb nüüdsel ebakindlal ajal niihästi läbi lume kui ka pori. Puudub ainult veel kaasasveetav paat, millega ületada kevadveest üleujutatud kohti!

Niisugune on, jah, kevad ja niisugusena tundub ta meile ka kõige südamelähedasem.

Toomapäeva võitluspaigalt

Kui võõras turistina satub paljukiidetud Mulgi-
maa „pealinna“ — Viljandi, ei jäta ta naljalt külasta-
mata selle üht vaatamisväärsimat paika — Viljandi
ordulossi varemeid. Võimas lossivärv sõrmejälgedega
muistsel telliskivil, mida puudutades esmakordselt lossi-
värvast sisse astuja soov üteldakse täituvat, hambuli-
seks murenenud müüriahmakad, sügav kaev lossi õues,
keldrinurgad ja tornijalad viivad mõtiskelu sajandeid
tagasi minevikku, kui seal asus veel ordu kindlustus-
punkt, mille suuruse ja võimu tummade tunnistajatena
laiuvad ajahambast puretud müürikseljad ja sügavad orud.
Kuid veel kaugemale ulatub mõttelint, Aega, mil eest-
laste maalinn kõrgel mäevallil pidi kaitsma muistsete
esivanemate pesapaika — Eesti kodu, kuhu maa pere-
meheks olla tahtjad hiljem risti ja mõõga taga müüri-
dega rajasid oma režiimile kaitset. Nende võimu- ja
hiilgeaeg on sajandite keerises läinud kaugete aja-
lukku. Tänapäeva jalutajale kunagise võimu varemeil
meenub vana Rooma ütlus: „Sic transit gloria mundi“ ...

Hiljuti toimetati Viljandi ordulossi varemeis muin-
suskaevamist. Ühtejärke 5 nädalat teostati väljakaeva-
misi mag. A. T u u l s e juhatusel ning kaevamisteks kulu-
tati üle 1000 krooni, millest Viljandi linnavalitsuse an-
netusena on Kr. 750, Haridusministeeriumi Kunsti ja
Teaduse Osakonnalt Kr. 200 ning teisi, kuid vähemaid
summasid asjast huvitatud isikult. See oli esimene
põhjalikum muinsuskaevamine Viljandi lossivaremeis
ja see andis rikkalikku materjali lossi ehitusajalooliseks
uurimiseks, samuti üle paarisaja üksiku lahtise leiu
tolleaegse elu-olu valgustamiseks ordu kantsis. Kaeva-
miste üheks eesmärgiks oli ka selgitada, kui sügaval
asetsevad muistse eestlaste maalinna kihid. Sellelegi
küsimusele saadi vastus ja kaevurite labidas tungis
läbi orduaja sügavusse, tuues päevavalgele jäänuseid
eestlaste ajast sel muistsel paigal.

Viljandi ordulossi ajalugu algab aastast 1224, mil
Tartu langemise järele kogu Liivimaa oli sattunud risti
ja mõõga võimu alla. Eestlaste maalinna varemeile hak-
kas ordu kohe endale kaitsepunkti ehitama. Ümargu-

Väljakaevamiste üldvaade

selt kaks sajandit kasvas loss, paisudes 15. sajandi
algaastaiks ulatusse, millest annavad tunnistust praegu-
sed varemed. Lossi rahulikku kasvamist võimaldas maal
valitsev rahu. Küll püüdsid eestlased ürgses vabadusihas
1343. a. jüriööel uuesti selga sirgu ajada ja andsid maa
valitsejale valusaid hoope, kuid ka seekord tuli lep-
pida õnnetu paratamatusega. Sakala mehed, haaratuna
veel kord nende aastate võitlusvaimust, tahtsid 1345. a.
toomapäeval Viljandi lossi kavalusega vallutada, milleks
nad ordule rükist viljamaksuks lossi viies saatsid oma
julged pojad viljakottidesse peidetult lossi õue, kuid
need langesid reetmise ohvriks. Toomapäeva õnnetu
verine sündmus Viljandi lossi õues karjus maa valitse-
jaile kõrvu eestlaste julgust ja vabadusiha, mis palja
käsi kihutas maa igavesi omanikke vastu astuma raud-
rööga kaitstud ja mõõgaga relvastatud orjastajaile.

Kuid Viljandi loss, mis on oma aja tugevaimaid
kindlusi, langes samuti nagu kõik teisedki ordu võimu
tugipunktid aja ja tehnika ohvriks. Kuni veel ammu ja
noolega tuli lossi rünnata, pakkusid selle müürid oma
peremeestele head kaitset, kuid kui ka kahurite suud-
med pöörati vastu lossi müüre, oli selle saatus
määratud.

Esimesena proovis Viljandisse kahe aastasaja jook-
sul ehitatud ordulossi müüride tugevust Moskva suur-
vürst Joann III, kes ordu hiilgeajal, aastal 1481, ilmus
Viljandi alla ja ründas lossi. Kuid kahurid olid veel
primitiivsed ja ründajad venelased ei osanud pealegi
neid ise käsitseda. Venelaste kahurväe asjatundja itaal-
lane Rudolfo Fiorawenti langes Viljandi lossist lastud
ammunoolest tabatuna ja venelased pidid ühes oma
kahurväega Viljandi alt lahkuma.

Aga aeg tegi raudse järjekindlusega oma tööd
ordukantside kahjuks. Kahurväe arenemine lühendas
lossi iga. Kui venelased pärast 50-aastast vaherahu, mis
sõlmiti pärast nende ränka lüüasaamist ordumeister von
Plettenbergi poolt, uuesti ilmusid Liivimaale röövret-
kedele, ilmus kuulus Johann Julm 1560. a. ka Viljandi
lossi alla. Ta vedas oma 50 suurtükki veeteed mööda
Emajõe, Võrtsjärve ja Tänassilma jõe kaudu Viljandi
ligidale ja seadis need üles lossi külje alla. Pommitati
kaua ja ägedasti ning müürid andsid järele. Viimne
ordumeister Fürstenberg pidi lossi venelastele jätma,
mitte niipalju otsesele rünnakule alistumisena kui just
lossi kaitsjate sisemiste vastolude tõttu. Venelased lossi
uute peremeestena parandasid augud, mis nende endi
kahurid olid tekitanud. Kuid nüüd hakkas loss kiiresti
vahetama peremehi. Tulid poolakad, hiljem rootslased.
Aastal 1602, kui rootslased vaevalt 2 aastat olid saanud
lossi peremeesteks olla, ilmusid uuesti poolakad Jan
Žamoiski juhatusel ja nende kahurid tegid lossi müü-
ride kallal juba põhjalikuma purustustöö. Lossi ko-
mandant rootslane Arved Wildemann püüdis lossi

sissekäiku mineerida, kuid maasse kaevatud püssirohuvaadid plahvatasid enneaegselt ja komandant ühes 30 sõjamehega lendas õhku. Paljud said surma, kuid nagu saatus pilkena komandant paiskus plahvatusest tekkinud õhusurve mõjul üle müüri poolakate kätte. Ta „maandus“ üsna õnnelikult müüri taga oleva sõnnikuhunniku otsa ja pääsis vaid põrutusega ning kriimustustega. Kuna komandant langes vangi, pidi loss alistuma. Poolakate kahurvägi oli teinud aga tugevale lossile ränka kahju. Ajaloolased kirjutavad, et 500 töölisega tuli 10 aastat töötada, et loss jälle endisse korda seada.

Loss aga vahetas uuesti peremehi ja kui Põhjasõja järele venelased lõplikult jäid lossi peremeesteks, ei hoolitsenud nad enam vana kindluse eest, teades, et kahureile ei suuda müürid enam nii-kui-nii vastu panna. Loss on kaotanud oma kaitse tähtsuse. Tükati varemeis, osalt elamisohflik, nii jääb see ajahamba pu-reda ja kummitab tondilossina Viljandi külje all.

Toomapäeva draamale eestlaste maal hakkab aeg kirjutama lõpuvaatust.

Ligemale 200 a. seisis vormitu rusuhunnik ja linna elanikud vedasid sealt endale kive linna elamute ehitamiseks. Alles 1870. a. järele hakati varemete vastu huvi tundma. Tolleaegne Vändra mõisa omanik von Ditmar annetas 3000 rubla, et Viljandi varemeist muinsust päevavalgele tuua. Kaevamistöid juhatas selleaegne Viljandi Landesgümnaasiumi, pärastine Berliini ülikooli õppejõud prof. Schiemann. Tehti hiigeltöö, kuid see ei olnud muinsuskaevamine praegusaja teadlaste mõiste järgi. Saadi rohkesti leide, kuid huvi tunti vaid nende vastu, mis suuremate esemetena jäid kaevurite labidale. Neist leidudest suur osa moodustab Viljandi muuseumis arhitektuurilise osakonna, mis on omapäraseimaid ja huvipakkuvaimaid Eestis.

Hiljutised kaevamised täitsid programmi 100-prot-sendilisel. Rahva huvi kaldus kaevamistel maa-aluste käikude ja keldrite vastu, sest Viljandi varemete kohta liigub rahvasuus rohkesti legende. Seda avalikkuse huvi võidi rahuldada teataval määral ühe suurema keldri puhastamisega, kusjuures tuli välja seni teadmata iidne kivitrepp, mis viib alla keldrisse. Nimetatud keldri, mis on Viljandi lossivaremeis suurimaid ja nähtavaimaid ruume, vastu tunti erakorralist huvi just seepärast, et rahvas on selle keldri ristinud „Villu-keldriks“, oletades, et sinna on heidetud vangina vabadust ihkaja eestlane Sepa Villu, kellest Ed. Bornhöhe kirjutab oma ajaloolises romaanis „Villu võitlused“. Kaevamistel aga selgus, et „Villu-kelder“ ei ole vangikelder, vaid läbikäidav ja elamiseks kasutatud ruum. Vangikeldrid Viljandi ordulossis asetsesid hoopis teisel, lossi õhtupooles servas asetseva suure tornijala all. Peale nimetatud keldri puhastamise avastati mitu uut ruumi, millede müürid tulid maa seest nähtavale ja millede olemasolust ei räägi lossi kohta säilinud kirjeldused. Edasi jõuti selgusele, et Viljandi lossis oli keskkütte süsteem, nimelt köeti üksikuid ruume sooja õhuga, milleks lossi keskel asus vastav küttekolle sooja õhu ruumiga, kust hargnesid müüriõõnsused teistesse ruumidesse.

Mis puutub lahtistesse leidudesse, siis saadi neid mitu sada, kuid tähelepanuväärivaimaid neist on paari-

saja numbri ümber. Rohkesti leiti tarberiiistu: majapidamise esemete tükke, mis hästi lubavad määrata nende vormi, siis peeni välismaalt impoteeritud savinõude kilde, mustritega kahvelkivi tükke, kaalude, lukkude jne. osi, sõjalistest esemetest mitukümmend ammunoole otsa, mis ajastute järgi jagunevad mitmesse eriliiki. Huvitavaimaks leiuks osutus sõjariistadest üle poole meetri pikkune palgasõduri oda ots. Eritulemus kaevamistel oli arvukas hulk leide mitmesuguste luuesemete näol. Neist järeltub, et Viljandi lossis on töötanud luunikerdusmeister, kuna samast leiti ka pooleldi ümbertöötamata põdrasarve tükke. Arvukas hulk tuli päevavalgele ka sörmuseid, medaljone ja teisi kaunistusesemeid 15. ja 16. sajandist. Leitud esemed kuuluvad mitmesse järku, alates ordu ajast ja lõpetades hilisema ajaga. Ühes müürinurgas sügavemale tungides satuti söestunud kihile, mis asub otse müüride all. See on eestlaste maalinna jäänus ja lubab oletada, et maalinn on hävinud tules. Selle kihi lähedusest leiti ka odaots, mis kuulub muinasaega.

Viimatinimetatud leiud ja avastused väärivad erilise hinnangu kui eestlaste muistse ajastu tummad tunnistajad. Ajaloo keerises on tulnud maa põlisrahval korduvalt kaitsta oma eluaset. Palju vaenulisi tuuli on puhunud üle Sakalamaa südame, mis võimsalt tuk-sus muistsel ajal, pidi ohverdama end toomapäeva tapapaigal ja põlvest põlve andma edasi vabadusiha müüdi, et kord jääva peremehena kõndida oma maal, mis igavesti kuulub temale.

V. K õ p p.

TH. GRÜHN & Ko.

KULLA-KELLASEPÄÄRI

TALLINN, HARJU 28

Erakordne sõjalukord läänefronidil, kus sõjaväed juba mitmeid kuid on seisnud vastamisi, aga ometi on hoidunud sõjalisest tegevusest, on mõlematele pooltele annud aega relvastumiseks ja varustumiseks ka neil aladel, kus sõja alates veel kõik ei olnud ette valmistatud.

Järgnevate ridadega ei saa anda kirjeldust kogu tehtud tööst Prantsusmaa relvastumise alal, vaid need tahavad anda üsna väikese ülevaate viimase aja pingutustest relvastumise vallas. Relvastustööstused on paisatud laiali üle kogu riigi territooriumi ja nende tootmine praegusel ajal on väga mitmekesine. Kõike seda kirjeldusse haarata oleks ületamatult raskeks ülesandeks. Andes aga kokkuvõtte ja võrdlusi endisaegsete töödega jääks valgustamata kogu tehtud töö pinge ja saavutatud kiiruse tunnustamine. Seepärast piirdugem üksikute vaatluste kirjeldamisega sellases juhuslikus järjestuses nagu neid vastaval vaatlusringreisil on võimaldunud kirja panna.

Tehased kui seemned!

Oleme seni harjunud teadma, et seemned on kõige kiiremad kasvama. Ent selgi alal peame oma mõtte maailma ümber kujundama, kuna seente kasvamine kiirusele on tekkinud võistlejad relvatehaste ehituste tõusmisega. Järeldagem ise: 25. oktoobril otsustab minister uue tehase ehitamise mingi masina suurearvuliseks ehitamiseks. 29. oktoobril püstitatakse

Pingutused Prantsus

juba vaiad müüride asetsemise ja betoonist valata-vate kandepostide aukude kaevamise tähistamiseks. Järgmise päeva koidikul ilmuvad kohale mullatöölised täies varustuses, just kui lahingusse minekuks. Kahe kuu jooksul asetatakse ümber 10.000 kantmeetrit maapinda, valatakse 5.000 kantmeetrit raudbetooni, liidetakse ehitusse 500 tonni terast, 6.000 ruutmeetrit klaasi ja 200.000 telliskivi. 9. jaanuaril on tehase hoone 120 meetri pikkuses ja 50 meetri laisuses valmis. Hoone betoneeritud põrand ootab sisseseadet, ja seegi ei lase end oodata. Varsti undavad mootorid ja keerlevad rattad. Suurehulgaline tootmine on alanud.

Nii sünnivad tehased praegu peagu 70 päevaga, hoolimata sõjaaegseist takistustest, hoolimata erakordse talve pakasest.

Kuulipildujad hulgaviisi.

Kõik relvatehased pole loomulikult vast ehitatud, kuna neid töötas ka varem. Vaadeldes neist üht, kus valmistatakse kuulipildujaid hulgaviisi. Ööd kui päevad keerlevad masinad, töödeldes ümber terast. Metallikange vormitakse, lihvitakse, õnnestatakse ja soonestatakse sadade kaupa. Samaaegselt pataljonid vilunud oskustöölisi sobitavad viili ja vasaara abil üksikosi. Kuulipildujate torude täpsust kontrollivad asjatundjad relvasepad, kelle sünnist saadik vilunud silm tabab iga pimedas masinas tekkinud vea. Kogu see töö käik on kärarikas ja haiseb õlisest metallist. Kuid saavutused on hiilgavad, otsustades tarvitatava toormaterjali koguse järgi, mis igal päeval tehases muutub säravateks relvadeks.

Täpsuskuulid.

Järgnev tehase elab mikromeetri tähe all. Kogu töölispere on siin varustatud nende väikeste mõõduriistadega, mis eksimatult otsustavad peagu sajandikmillimeetrilise täpsusega. Ja kui tehase hoone ei oleks nii ulatuslik, võiks seda pidada pigem suureks kellasepatöökojaks kui relvatehaseks. Arvukaid masinaid vormib pörguliku tempoga üsna peeni metallitükke, mis kõik kontrollitakse ja selle järele korjatakse tervikuks sadade virkade kätega. Need virgad käed on loomulikult naiste käed, kuna selle tehase meestöölistel on ülesandeks vaid tehase masinate korras- ja käiguhoid.

Mikromeeter ei ole ainus selle tehase mõõduriist. Täpsuse otsustamise ja kontrollimise aparaadid moodustavad pika ja vaheldusrikka rivi, milles vägevaks järelväeks on mikroskoopide võimas grupp.

relvastumiseks maal

Piltidel sõjategevuse üksikuid momente „kuskil Prantsusmaal“

Selle tehase töö annab täpse ja ühtlase koguse iga liiki kuule, mürske ja nende osi. Iga liik ja osa on omasuguste seas täpselt sarnane ning ühtlane, kui suur nende koguhulk ka pole. Sellaseid täpsustagajärgi on võimalik saavutada vaid tänu loendamatu arvule leitudustele peenmehaanika alal, mis siin kõik on rakendatud.

Soomustatud sõidukid.

Ka iga liiki soomusmasinaid valmistatakse hulga viisi. Neid on kujunenud loendamatu hulk liike. Loomulikult kõikide nende isandana on aupaigal tank, olgu kerges või raskes mõõdus. Suured või väikesed, on nad raskelt soomustatud ja tugevasti relvastatud. Olles tähtsaks pealetungimasinaks tangid peavad olema suutelised vastu pidama kõikidele löökidele, mis neid võivad tabada samal ajal, kui nende relvad külvavad vaenlaste ridadesse surma. Kuid samas valmivad ka tavalised roomikautod, mis on määratud jalaväele toiduainete kohaleveoks. Need on relvastamata, kuid kuna nemadki liig sageli peavad liikuma samadel lahingumaastikel, on nende soomustamine vajaline nendes asuva meeskonna, eriti aga toitlustamise enda korrapärase teostamise kaitseks kuulide ja mürsukildude vastu.

Tangid hulgaviisi.

Masinate hulgaviisi valmistamine, see tähendab: terasosad taotud mehaanilise haamri all, kerg- ja teistest metallidest valatud osad liikuvast ketis, mootorite kokkuseadmine liikuvast lindil, kus iga tööline asetab kohale vaid ühe osa ning ta naaber juba järgmise jne., niisama liikuvast koostatavad jõuvankrid, kus viimne reas on lõplikult valmis, kuna esimene kujutab vaid terasest luustikku — see on nüüdisaja klassilise mehhaniseeritud tehase tööpilt. Ja kõik need võtted on loomulikult rakendamist leidnud relvatööstuses.

Nõustugem esmajoones, et suurusel on hulgaviisi valmistamisel siiski oluline tähtsus. Kuulus muusikaklaun Grock kinnitas kord, et ta kaaslaste kontrabass olevat tema viiuli vanaema. Missugune sugulusvähkord valitseb 9 HJ väikeauto — kogukaaluga alla 1000 kg — ja mitukümmend tonni raske tangi vahel? Vaatleme kummagi liikumisevahendeid. Ei saa võrrelda tavalise auto nelja ratta mutrikruviga kinnitusviisi nende ratastrumlite kinnitusviisiga, mille ümber liiguvad tanki edasiviivad pikad, rasked terasest keeruliselt valmistatud lindid. Ja see mehhanism peab rasket tangimürakat kandma igal maastiku järsakul nii üles kui ka alla.

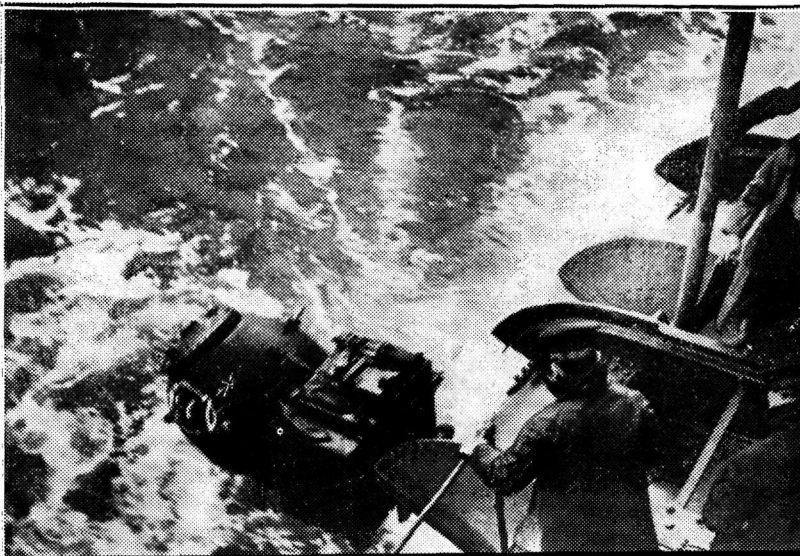

Juba ainult eeltoodust võime järeldada, kuipalju raskem on „raskekaaluliste“ valmistamine hulgaviisi kui tavaliste turismiautode valmistamine lindidel. Kuid samasugust ebavõrdust näeme veelgi rohkem jõuallika — mootori — vaatlemisel. Ühe suure teraskindluse lahingusse kandmiseks vajatakse tähelepanuväärivat arvu hobusejõude. Kasutame harilikult tõsteseadeldist, et asetada kohale oma auto kogu mootor, kuid vähimalt samasugust tõsteseadeldist vajatakse, et asetada kohale ühel „raskekaalulisel“ ainult väntvõll.

Julgeoleku kindlustamine lahingus.

Lahingumasinate suurus pole ainus, mis kindlustab julgeoleku lahinguis. Terasplaatide paksus tagab esmajärgulise kindlustuse. Kuid see kindlustus tõuseb oma väärtuses tugevasti masina alatise liikvelolekuga. Lahingumasin ei tohi hetkeks jääda liikumisvõimetuks vaenlase nägemispiirkonnas. Kui reisiauto teel või traktor põllul läheb rikki, siis on sellest küllalt pahandust reisijale või töotajale; kui lahingumasin jääb lahingus seisma, on see ta häving.

Seepärast on mõistetavad kõik need hooldsad katsetused ja kontrollirohkus nii sõjaväe võimude kui ka tehase tehnikute poolt, millele allutatakse kõik mootorid ja nende üksikosad. Iga mootor asetatakse katsepingile, kus ta kindla aja peab töötama täies koormatuses. Seda tööd valvavad eriteadlaste hooldsad

silmad ja iga liiki vastavad automaatsed kontroll-aparaadid. Selle järele, kui eelmine katse on rahuldavalt möödunud, asetatakse mootor vastavasse sõidukisse. Sõiduk omakorda tõstetakse vastavale kontrollpingile, kus ta lastakse käiku. Kõik rattad, ülekandevõllid, sidurid, teljed ja pidurid pannakse tööle valvsate kontrollijate silma all.

NKK leivaküpsetamist õppimas

2. ja 3. aprillil k. a. korraldas NKK keskjuhatus oma liikmeskonnale leivaküpsetamise kursuse. See kursus oli esimene sellaseid NKK toitlusosakonna väljaõppe alal. Tungiv vajadus leivaküpsetamise oskuse järele tekkis möödunud sügisel Sv. Var. Val. sellekohase järelepärimise põhjal. Kuna NKK paljudel teistel aladel ja teistes ülesannetes erakordseteks aegadeks suure asjatundlikkuse ja hea eduga on ette valmistatud, siis oli päris selge, et ka leivaküpsetamise oskuse omandamine, mis NKK otseste ülesannete juures on väga ja väga vajaline, on enesestmõistetav. Aga kõige tähtsam on see küsimus veel meie rahva üldtoitlustuse seisukohalt, mille tõstmiseks NKK oma liikmeskonna teadmiste kaudu alati on kaasa aidanud. On tähtis, et meil kõikjal osataks küpsetada kõrge väärtusega ja maitsvat leiba.

Neil kaalutlusil asuski NKK Keskjuhatus leivaküpsetamise kursuse korraldamisele. Kõige soodsamaks kursuse asukohaks osutus Tallinn, kus on suurim ning eeskujulikem Sv. leivatehas ja asjatundlikemad lektorid ja meistrid sel alal. Sv. Var. Val. intend.-osakonna ülema hr. kol. Eini lahkelt vastutulekul ja korraldusel ning teiste lektorite hr. hr. kpt. Kausi ja Liivi ja Sv. leivatehase kohapealsete töajõudude suure asjatundlikkuse, kannatuse ja hoole juures õppisime, kuidas saada väärtuslikku ja maitsvat leiba, kuidas korraldada leivatehase arvepidamist ja missugune peab olema leivatehase sisekord.

On asjatu püüda seletada kõiki katseid, mida konstruktorid ja sõjaväe insenerid rakendavad kontrolliks enne kui jõuvankrid antakse sõjaväe võimude tegelikku kasutusse. Kuid olgu nimetatud, et kõik sõjaväe soomusmasinad — juure arvatud ka jalaväe toitlustamise vankrid — varustatakse eriliste kütteinepaakidega, mis ise parandavad oma haavad — augud, mida on põhjustanud näiteks mõni vaenlase kuul.

Saaduste üleandmine.

Kõigis tehaseis järgnevad valmistatavate saaduste hulgad pidevalt järgmistele hulkadele. Kõik tehased on ruumikad ja nende tööliskonnad suurearvulised. Iga kuu möödub tehaste liikuvatel lintidel suur arv suuri ja väikesi, raskeid ja kergeid masinaid, tanke ja roomikautosid. Sel ajal on need tuntud hallis roostekaitsevärvis. Nende tehast väljumise eel jääb üle need kaitsevärvi katta.

See toiming sooritatud, ilmuvad vastavate väeosade ohvitserid koos meeskondadega, et valmis-saadused vastu võtta. Masinate juhid istuvad kohtadele ja mootorid käivitatakse. Kolonni juhi lipu märguandel hakkab veerema jõuline, võimas, lõputu jõuvankrite rida oma otseste ülesannete teenistusse.

Töö tehaseis jätkub pidevalt. Kuu möödudes ilmuvad järjekordselt meeskonnad, et järjekordselt sama arv jõuvankreid tööle viia, aga tõenäoselt viivad nad siis juba suuremgi arvu.

Kursuste kavas olid esimesel päeval teoreetilised loengud leivaküpsetamisest ja kuivikleiva valmistamisest ja katsetöö arvepidamise alal, kuna teine päev oli pühendatud praktilistele töödele, tegelikule leivaküpsetamisele algusest kuni ahjust väljavõtmiseni ja riiuleile asetamiseni. Kogu see töö oli 8 tunni kestel sooritatav sellepärast, et Sv. leivatehase oli olemas vastav hulk juuretist, millele vastava soojusekraadiga vee ja jahude lisamisel tainas kindla soojuse juures kiiresti hapneb ja pärast sõtkumist ka kiiresti kerkib.

Nii teoreetiliselt kui ka praktiliselt õppisime kursustel väga palju, nii et nüüd võime teadlikult otsustada, mis ühel või teisel juhul on olnud leiva ebaõnnestumise põhjuseks. Et head leiba saada, selleks on kõigepealt vaja võtta aineid, s. o. jahu, vett ja soola, järgmises vahekorras: 100 kg jahu, 65—66 kg vett, 1 kg soola ja 9—10 kg juuretist, või 100 kg leiva saamiseks tuleb võtta 70—72 kg jahu, 47—48 kg vett, 0,7 kg soola ja 5—6 kg juuretist. Taina segamiseks võetakse juuretist, kogu veehulk ja umbes pool jahuhulgast, kusjuures vee temperatuur peab olema umbes 25—30°C ja jahu temperatuur 12—15°C. Pärast seda pannakse tainas 6—10 tunniks soojasse ruumi hapnema. Selle juures tuleb silmas pidada, et mida rohkem on vett või mida soojem on ruum, seda kiiremini toimub hapnemine, või vastupidi.

Hapnemise või käärimise protsess toimub pärmiseente mõjul, mis jahus leiduvad. Kui taina pinnale tekivad gaasimullid ja tainas hakkab langema, siis ta on paras sõtkumiseks. Sõtkumisel lisatakse ülejäänud osa jahust ja sool vees lahustatult. Et head leiba saada, selleks tuleb teda tublisti sõtkuda, kuna hapniku rohke juurevool tainasse soodustab käärimise protsessi — pärmiseente lahustumist. Paaritunnise kerkimise järele võib leiva ahju panna. Kuid ka ahju kütmine ei ole päris lihtne toiming, eriti siis, kui ahi pole ehitatud otse leivaküpsetamiseks ja kui teda harva selleks tarvitatakse. Särrasel juhul tuleb tingimata peente puudega korraldada eelkütmine, millele järgneb päriskütmine. Eelkütmine on selleks, et ahju põrand ühtlaselt kuum saaks.

Leivapätsid ahjust tulles ja ahju minnes

Leib vormitakse ja läheb ahju

Meie kodudes tehakse see viga, et leib küpsetatakse sagedasti värskest jahvatatud jahudest. See ei ole õige, sest jahu vajab nii-ütelda valmimiseks keskmiselt 1—2 kuud aega. Alles siis on temas leiduv tärklis, munavalge ja teraliim ette valmistatud õigeks reaktsiooniks. Korraliku valmistamise juures annab eespool antud normide järgi hea rukkijahu 40—42% juureküpset. Enam juureküpset ei ole soovitatav saada, kuna see vähendab leiva väärtust.

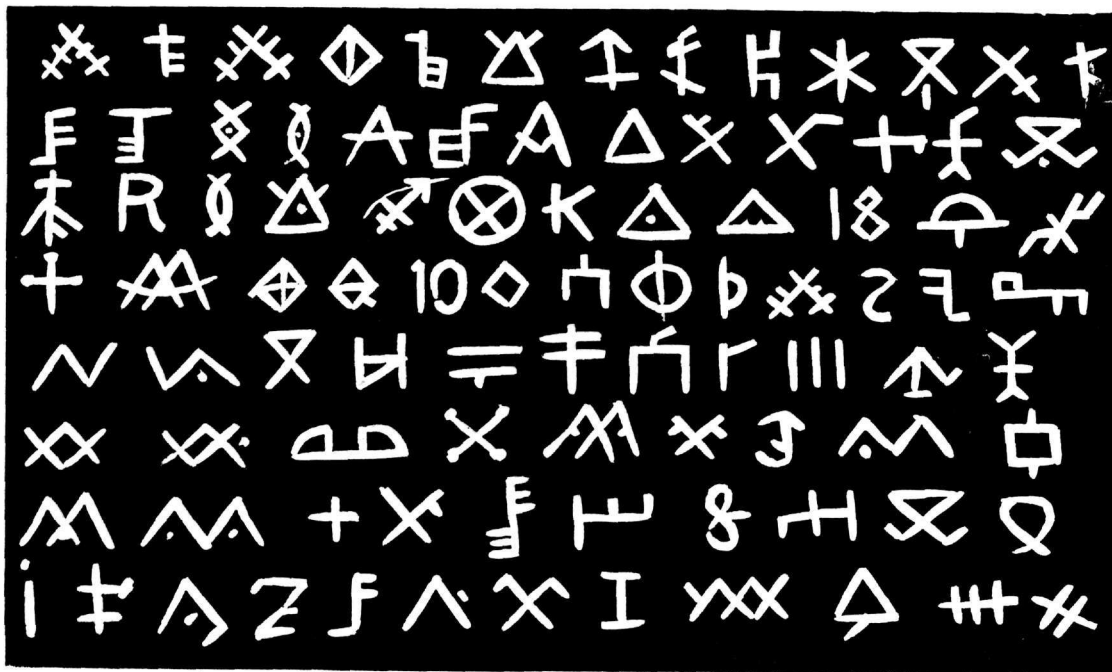
Kursuste kestel tehti tööd suure tõsiduse ja hoolega ning huvi kursuste vastu oli suur. Seda näitab juba see asjaolu, et kursustele oli lubatud tulla 100 NKK liikmel, sinna tuli aga 119 liiget, kes kõik kursused ka lõpetasid ja vastavad tunnistused omandasid.

Kursustel korraldatud katsetööde kohta mainis lektor hr. kpt. Kaus, et need on 100% täidetud. See oli suur tunnustus meie tööle.

Kursuste lõpul korraldatud aktusel hr. kol. Ein mainis, et ta on kursuste töö tulemustega väga rahul ja on alati valmis uute korraldamiseks. Kursuslasi tervitas KL ülem hr. kindral Orasmaa ja NKK esinaine pr. Männik. Kursuslased omalt poolt andsid kindral Orasmaale ja pr. Männikule tüki omaküpsetatud leiba ja lilli, kuna lektoreile anti NKK keskuhatuse poolt — hr. kol. Einile NKK teenetemärk ja teistele NKK nahast taskuplokid ning kursuslaste poolt lilli.

Vastutasuna neile korraldatud kursuse ja võimaldatud teadmiste eest palusid kursuslased võtta vastu teadmise, et nad lubavad saadud kogemused rakendada nii meie kodude ja ühiskonna kui ka vajaduse korral meie isamaa kaitse töö teenistusse.

A. K-v.

Vanade eestlaste peremärke Saaremaalt

Rahvuslik algupära kodukaunistusel

Kodukaunistuse hoogtöö on viimasel ajal üha enam poolehoidu võitmas laiemates rahvahulkades. Selle töö otseseimaks ülesandeks on kujunenud puhuse ja korralikkuse taaselustamine, kus endisele „liga-loga“ värvimisele ja parandamisele on juhitud kõige suuremat tähelepanu. On loomulik, et selles suunas tuleb tööd jätkata ka tulevikus samal kombel, kus vähehaaval võimalust mööda tõstetagu esile rahvuslik omapärasus.

Mida siin tuleks teha, mis tegemata jätta, see kõik tuleks kavakindlalt välja töötada ja esitada ülemaaliselt. Riivatagu siin ainult mõned üksikasja sel tegevusalal.

Kõigepealt säilitatagu eesti talu üldiseloom ja ehituste endisaegne asetus. Erilise kaitse alla tuleks võtta Saaremaa tuulik, suvekoda ja Põhja-Eesti paekivist aed. Need on eesti omapärasuse iseloomulikke jooni, mis äratavad rändajas kohe põgusat huvi. Ei oleks mõeldav ega soovitatav, et randlaste elamute katuseilt kõrvaldataks puurakked ja kivid, kuigi moodne aeg leiutaks edaspidi paremaid kaitsevahendeid tormide vastu.

Kodukaunistamisel pöördagu võimaluse korral tähelepanu kadumaminevaile mineviku ehituste ja nende asetuse vormidele, niipalju kui see on teostatav.

Kui ei saa rahvuslikku omapärasust tähistada enam sellastes mõtudes nagu vanal ajal, siis leitagu

mingi vahepealne kesktee. Nii näiteks on kadumas n.-n. endine rootsiaed. Kui endisel puurohkel ajal oli tihe tara-aed kerge ehitada, siis nüüd selle asemel tarvitatakse okastraati. Kuid kas poleks nägusam, kui elumaja ja kodu ümbrust tükati kaunistaks just endisaegne põiki asetatud lattidega puuaed?

Moodsates taluaedades, kus on mesilad, võime näha kümnetena ritta asetatud kasttarusid, mis on värvitud sageli võõrapäraste värvidega. Missuguseid värve siin tuleks tarvitada, missuguseid mitte, seegi oleks üheks tulevikuülesandeks meie kodukaunistamisel. Taru vormid on üha muutumas. Pakktarud on kõikjal üldiselt hävimas, kuigi endisel ajal ainult neid kasutati. Kas poleks nägus ja otstarbekohane talu mesilasse asetada üks endisaegne pakktaru, mida võiks kasutada kinnikäiva ukse abil panipaigana? See oleks ühtlasi otstarbekohane muinasloolise mesilaste taru kasutamine, mis muidu tarbetu esemena tuleks määrata põletamisele.

Vanad eestlased kasutasid endisel ajal rohkesti erilisi peremärke, mis paiguti kujunesid perekondade sümboolseiks pitsereiks. Nüüd on need omapärased peremärgid peaaegu kõikjal kadumas. Oleks vaja neid endisi tunnuseid veel nüüdki elustada kas või sümboolsete ilustustena majaesistel ja ustel. Ei tuleks lasta kaduda neil paljudel-paljudel endiste aegade omapärastel mälestustel.

E. Päss.

JAAN RUMMO

(Järg.)

3. MIKS ME ALISTUME PROPAGANDA MÕJULE?

Inimene on mõtle olend ja ta püüdis on ise luua endale tõelähedane kujutus ümbritsevast maailmast, ise teada, ise määrata oma sammud ja teod, ise valida, keda ta armastab või vihkab, ise otsustada, mis talle on kasulik ja õige ja mis mitte. See inimene ürgne tung iseseisvusele ja rippumatusele on põhiloomult sallimatu igale üritusele lasta end juhtida oma arvamistes, soovides ja tunnetes väljastpoolt — eriti juhul, kui talle ei ole selge eesmärk, milleks sellast juhtimist üritatakse ja kuhu sellega sihitakse. Propaganda ei ole aga muud kui sellane juhtimis-üritus kõige puhtamal kujul. Seepärast suhtumegi igale ettevõttele, mille taga aimame sihiteadlikku püüet meie arvami kuhuigi kallutada, väga vastumeelselt. „Ah, see on ju propagandal!“ lausume halvustavalt, kui kuuleme midagi või kedagi ühekülgsest ülistatavat või maha tehtavat. Me ei taha, et meid kuhuigi veetakse, kuhu meil endil ei olnud kavatsust minna. Me tahame olla iseseisvad, olla ise määrarajad, ja seepärast me ei salli näpuga näitamist ega talutamist käitpidi, seepärast me ei salli ka propagandat. Me tavaliselt ei usu, et meie, kahekümneenda sajandi inimeste, juures, kes oskavad lugeda ja kirjutada, on käinud koolis, loevad lehti ja raamatuid, kuulavad raadiot jne., et eriti meie, väga ettevaatlike, umbusklike ja iseseisvalt mõtlevate eestlaste, juures oleks propagandaga midagi peale hakata — eriti siis, kui on teada, et selle levitaja on meie vaenlane, kui võtta propagandat sõjarelvana.

Seepärast on meil kahtlemata paljusid, kes vaevast usuavad propagandat sellasesse kõikvõimsusse, mida sellele on viimasel ajal hakatud omistama. Eriti propagandasse kui sõjarelvasse.

Agas mäletatavasti oli sellaseid skeptikuid väga palju ka maailmasõja-aegetes keskriikides, eriti Saksamaal — kõrge kultuuri ja tsivilisatsiooniga Kant'i ja Goethe, mõtlejate ja luuletajate maal. Liitlaste üritusi murda väerinde ja selle tagala meeleolu peeti Saksa väejuhataste ringkondades algul lihtsalt naeruväärseks. Väerinde taha pillutud lendlehtedele ei pöördud algul mingit tähelepanu.

Agas kui nende sadu ei lakanud, kui neid saabus ülaltki, lennukelt, üldse kõikvõimsuseid mõeldavaid teid mööda, kui saabus raamatuid, võltsitud ajalehti, elavaid propagandiste, kes levitasid igasuguseid kuulujutte, kui kõik see pikaleveninud sõja kestes hakkas avaldama mõju, kui lõppeks lõunarinne hoopis kokku varises — alles siis hakati uskuma, et ka „mõtlejate ja luuletajate rahvas“ on alistuv osavalt juhitud propaganda mõjule. Alles siis hakati otsima vastuabinõusid. Agas siis oli juba hilja.

Et propagandal nii suur ja mõjuv osa oli täita Euroopa ühe kaineima, distsiplineerituima, organiseerimisvõimelisima ja riigustavaima kultuurirahva vastupanujõu murdmisel ja ta suurtesse segadustesse viimisel, see on parim tunnustus propagandale kui sõjarelvale. Et propaganda niisama suureks teguriks on olnud sama rahva uuesti jõule aitamiseks ja uuesti sõjakõlvuliseks tegemiseks selle rahva tänapäevaste juhtide käes — eks seegi aita aina kahekordistada eelmise väite paikapidavust. Ja eks me ole ju näinud viimaseil

aastail ja näe eriti praegu käimasoleva sõja puhul küllaldaselt fakte, mis kõnelevad ikka sellesama propaganda niidasti lõhkuvast kui ka ülesehitavast toimest. Oleme näinud propagandat ja selle vahendite rakendamist väga mitmesuguste rahvaste ja rahvaklasside juures, ka oma kodus. Sest kuigi oleme tugeva individualistliku hoiakuga ja kaine mõistusega rahvas, kuigi me suhtume antipaatiaga igasugusele sihiteadlikule mõjutusele, propaganda mõjule alistume meiegi, kui seda arendatakse oskuslikult. Ja seepärast ei saa meiegi enam minna mööda propagandat kui sõjarelvast ainult halvaks paneva õlgade kehitamisega, samuti nagu me ei saa ükskõiksest suhtuda õhukaitse vajadustele ja vastavatele eeltöödele. Et mitte sattuda vaenulise propaganda ründamisohu, peame teadma oskusliku propaganda ründamisvahendeid ja ründamismeetodeid.

Agas ründamisvahendid ja -meetodid on ju konstrueeritud selle järgi, mida nendega tahetakse kahjustada ja kuhu tabada. Tavalise sõjarelvaga tahetakse meid teha võistlusvõimetuks füüsiliselt, propagandaga — vaimset, psüühiliselt, seda me teame. Agas selleks, et oma vaimset mina kaitsta propagandarünnakute eest, peame teadma täpsemalt, kuhu nimelt sihivad propaganda oma löögid; millised meie vaimse mina erikülgedest on kõige kättesaadavamad, kõige nõrgemini kaitstud, ühe sõnaga — miks ja mis tingimustel alistume propaganda mõjule, hoolimata sellest, et meile on vastumeelne, kui püütakse kõrvalt segada meie otsustuste kujunemisse või seda juhtida.

Kogu meie vaimuelu, mis hoiab meid kontaktis meid ümbritseva välismaailmaga, mille abil me loome endale kujutluse sellest välismaailmast ja mis juhib meie otsustusi ning sellest tulenevaid samme selles maailmas jne., toetub teadupärast kolmele põhifunktsioonile — tunnetusele, mida nimetame igapäevases elus ka mõistuseks, tahtmusele ja tunnetele. Neist kolmest oleme harjunud kõige enam üsaldama tunnetust, s. o. mõistust, mille abil saame ülevaate meid ümbritsevatest tõsiasjadest, mida edaspidiste otsuste tegemiseks püüame registreerida ja talletada eeskätt mäluks. Mõtle mis kaudu püüame luua süsteemi meid ümbritsevas tõsiasjade rägastikus ja kujundada otsuseid, millede kogusumma loob meile kujutluse sellest, kes me oleme, milline osa on meil meid ümbritsevas maailmas. Mõtle mis abi vajame ka igal uuel kohtamisel ilmnenud uue tõsiasjaga, et viimasele leida õige koht varem loodud maailmapildis ja määrata meie seisukohti ja samme, mida tingib selle uue tõsiasja esilekerkimine.

Mõistust oleme tihti võrrelnud laternaga, mis valgustab meie teed, mille käimisel me paratamatult eksiksime või komistaksime, kui see latern valgustaks liig nõrgasti või see üldse puuduks. Niisama kõrgelt hindame mõistuse tähtsaimat instrumenti — mõtle mis võimet, mille tegutsemises näeme oma kasvatussüsteemi tähtsaimat ülesannet ja kultuurilise arengu ning kogu inimkonna edu kindlaimat panti. Iseseisvat mõtle mis ja otsustamisvõimet peame inimese suurimaks väärtuseks ja vabadust iseseisvalt mõelda — suurimaks ja väärtuslikemaks vabaduseks üldse.

Kui kaine mõistus ja loogiline mõtle mis võime, mis

arvestab ainult tõsiasju, oleksid meie ainukesed ja kõikvõimsad teehujud, ei oleks propagandil mingit kohta ühiskondlikus elus. Aga me teame, et mõistuse võimed on piiratud, ja seepärast juhvivad meie samme mõistuse kõrval ka meie tahtmused ja tunded. Ja peamiselt sellele dualismile rajabki igasugune propaganda oma olulisimad kaalutlused. Et propaganda oma arvestustes lähtub just inimese mõistuse ja mõtlemisvõime aparaadi ebatäiuslikkusest, see tõsiasi on muuseas tekitanud väga murelikke mõtteid paljudes mõtlevatel peades inimkonna edaspidiste arenemisvõimaluste suhtes. On mitmeid autoreid, kes loevad euroopa kultuuri õitsengu tähtsaimaks eelduseks mõttevabadust, kes loevad selle kultuurilise arengu algust sellest ajast, kus lõppeks keskaegsest skolastikast ja ketserikohtuist vabanenud mõtte- ja südametunnistusevabadus avas tee eriti loodusteaduslikeks uurimisteks ja suurteks leiutusteks ning avastusteks. Kestva propagandavahendite rakendamisega, eriti autoritaarselt juhitud riikides, kus iseseisvas mõtlemises kiputakse nägema isegi pahet, ununatakse — nii kardavad need autorid — võime iseseisvalt mõelda ning otsustada hoopis, mille tagajärjel võib känguda igasugune teaduslik töö ning mõtlemisviis ja Euroopa langeb viimaks tagasi samasugusesse umbsesse, väljavaadeteta ja nürimelssesse tuulevaikusse nagu ta seda oli keskajal. Eriti teravajooneliselt rõhutab seda hädahoitu Rootsi teadusmees Alf Ahlberg oma raamatus „Mõtete vabastamisest“. Selle vaimuka raamatu äärmised konsekventsid tunduvad vahest ehk liialdustena, sest kord ärganud mõte ei lase end enam nii hõlpsasti ja lõplikult unutada. Mis aga selle propagandat sügavas südame põhjas vihkava autori raamatu ka igale propagandast huvitatule teevad väga loetavaks, on peatükid, kus ta suure selguse ja ülevaatlikkusega analüüsib põhjusi, miks me alistume propaganda mõjule.

Alf Ahlberg näeb neid põhjusi eeskätt meie vigases mõtlemises. Ta märgib, et ka kõige pinnalisem meie tavalise mõtlemise protsessi kontrollimine juba näitab, et mitte tõsiasjad ja loogilised otsustused ei määra meie käsitlust ja tõekspidamisi asjadest, vaid hoopis teised tegurid. Meil tavaliselt ei ole oma arvamist asjast mitte seepärast, et me tõsiasjade ja mõistuse kaalutluste najal oleksime tulnud sellele veendumusele, vaid kui see arvamine meil siiski on, — tavaliselt hoopis muudel tõukejõududel kujunenud — siis katsume tõsiasjade ja mõistuse najal end panna uskuma, et see ongi tõde. Loogiline otsuste kujunemise tee on järgmine: tõsiasjad, nende tõsiasjade vaatlus ja analüüs loogilise mõtlemise korras, tulemused: arvamine, käsitlus asjast. Tavaline mõtlemine käib vastupidist teed: arvamine asjast on olemas juba enne, mõtlemine otsib ainult tõsiasju, mis aitaksid seda arvamist kanda. Viimasel mõtlemisviisil ei ole paika neis valdkondades, kus on võimalikud katsed, analüüsid ja viimaste täpne kontroll: seal dikteerib tulemuste raudne loogika nii- ja niisuguse otsuse, mis on ainuõige — nagu matemaatikas, kus 2×2 jääb ikka neljaks, kas meie seda tahame või mitte, — küll aga aladel, kus sellased katsed ei ole mõeldavad, kus seepärast otsustuste tegemisel jääb alati veel väga palju ruumi meie soovidele, sümpaatiiale ja antipaatiiale, nagu seda näeme ühiskondlikes ja poliitilises küsimuses, aga ka usu alal, samuti moraalis, eetikas ja esteetikas.

Sellase mõtlemise korras tehtud otsused ja arvamised ei ole kunagi püsivad, vaid on tihti väga kergesti alistuvad kõrvalt tulevatele mõjutustele. Need tuginevad meie soovidel ja tunnetel; niipea kui viimased muutuvad, on muutunud ka tähendatud otsused ja arvamised. Sellase mõtlemise vili oli näiteks muuseas Saksa teadusmeeste kollektiivne protest Bryce'i raporti vastu. Selles protestis väitsid allkirjutanud kategooriliselt, et ükski sellane julmus, millest Bryce'i raport kõneleb, ei ole kunagi aset leidnud. Kust nad seda aga teadsid, need allkirjutajad Berliinis, et tõesti ühtki sellast julmust väerinnal pole olnud? Nende argumentidks oli, et saksa kasvatuse ja aause juures ei ole sellased asjad võimalikud. Aga kui vastastel seejuures oleks olnud võimalik kindlaks teha ka kõigest ainult üht julmuse akti, mis väärtus oleks siis sellasel protestil?

Maailmasõda paljastas terve rea teisigi sellelaadseid mõtlemise keerdkäike. Enne maailmasõda olid inglise, prantsuse ja saksa teadusmehed arenanud väga kaugeleulatuvat koostööd, mille aluseks oli vastastikune usaldus ja lugupidamine. Aga sõja alates kirjutasid inglise ja prantsuse õpetlased, kirjanikud ja kunstnikud artikleid, mis tegid täiesti maatasa saksa teaduse, kirjanduse ja kunsti. Sakslased vastasid samaga prantsuse ja inglise kultuuri suhtes. Samad saksa professorid, kes just olid kirjutanud ülistusi prantsuse filosoofist Bergsonist ja ta töödest, leidsid korraga, et Bergson pole muud kui vilets plagieerija, kes oma ideed olevat varastanud sakslasilt, ja samad prantsuse filosoofid, kes äsja just olid ülistanud Nietzsche, avastasid nüüd omakorda, et Nietzsche pole muud kui näruse saksa mentaliteedi tüübilisim esindaja ja igasuguse halva täiuslikem kehastus. Jne., jne.

Ja kui juba teadusmehed, kelle igapäevaseks leivaks nende töö juures on n-n. teaduslik mõtlemine, s. o. loogiline ja kriitiline tõsiasjadest lähtuv otsustamine, kas oma isiklikest soovidest, antipaatiast või sümpaatiast ajel või ka väliste asjaolude surve all hõlpsasti võivad laskuda ekslema soovimõtlemise libedale pinnale, mis siis kõnelda meist, tavalisest inimesest? Ja igasugune propaganda on alati olnud varmas varitsemas selles asjaolus peituvaid võimalusi ja neid rakendada oma huvides. Eriti suure viha või suure armastuse esilekutsumisega meis on propaganda võimeline kujundama meis arvamisi, kummutama endise käsitluse või kallutama meie tõekspidamise ühele või teisele poole — eriti just sellaste tunnete esilekutsumisega, mil vaadeldavate tõsiasjadega ei ole sagedasti mingit otsest seost ja mis harilikult ikka segavad kainen ning kriitilist tõsiasjade vaatlemist ja reaalse otsuste tegemist.

Aga me ei eksi ainult oma otsuste ja arvamiste kujundamise protsessi juures, vaid väga tihti juba varem, juba tõsiasjade, faktide, eneste kogumisel, vaatlemisel ja kaalumisel. Me tajume meid ümbritsevat tõsiasju oma viie meele, tähelepanekuvõime, kogemuste ja mõtlemisprotsessi kaudu. Meie vaatluspiirist väljaspoolsetest tõsiasjadest oleme informeeritud kas suuliselt või kirjasõna kaudu tulnud teadetest. Kõigi nende vastuvõtmisel on meil harva võimalus teadusmehe ettevaatlikkuse ja skepsisega kontrollida kõiki neid tõsiasju nende paikapidavuse poolest. Meie ei pea seda sagedasti tarviliseks ka siis, kui selleks ongi võimalus. Keda me siis veel usaldame, kui mitte oma silmi, kõrvu, oma tähelepanu, head sõpra, erakonna häälekandjat?

Aga juba vanaaegse Greeka mõttetargad teadsid, et „silmad ja kõrvad on halvad tunnistajad“. Ja eriti oma tähelepanuvõimele oleme liig kindlad veel kõige sagedamini. Petlikem kõigest on aga meie mälu, mil on omaduseks säilitada peamiselt seda, mis meile kunagi hästi meeldis, mis aga samal ajal on väga agar kustutama — täpsemalt, alateaduslike tõrjuma — kõiki neid elamusi, mis meile olid kuidagi ebameeldivad. Tänu sellele meie mälu omadusele, muide, paistabki meile minevik alati vettlevamana kui olevik, just sellepärast ohkamegi nii meelsasti endiste „heade aegade“ järele, kuigi need ajad objektiivse ja kontrollitud võrdluse põhjal harilikult kunagi sellast atestatsiooni ei pälvi.

On vahest väga õpetlik kontrollida seda meie oma arust väga teravat tähelepanu ja kindlat mälu. Igauks meist on tuhandeid kordi vaadanud oma tasku- või käekella — kas keegi meist mäletab peast täpselt, mis vormiline on näiteks seitse selle numbrilaua? Kas mäletame, kas võõras, kes meile täna hommikul esimesena vastu tuli, oli mees või naine? Kas tal oli midagi käes ja, kui oli, siis mis nimelt?

Väga sagedasti me näeme, kuuleme ja üldse märkame seda, mida me tahame näha, kuulda ja hoomata. Ühe ja sama poliitilise tegelase kohta kuuleme taevani ülistavaid kiidulaule ja põrgu põhja mõnitavaid sajatusi. Väga sagedasti on nii üks kui teine propaganda selle tegelase poolt või vastu. Aga kui me sellaseid ülistusi või sajatusi kuuleme väga lähedaste ja usaldusväärsete inimeste suust, kellest kindlasti teame, et nad ei ole propaganda tööriistad — kumb neist siis valetab? Ei kumbki, sest mõlemad tahavad seda tegelast just sellasena näha ja tunda nagu nad teda meile nüüd kirjeldavad.

Milliseks kujuneb tuleviku Euroopa parte?

Praegu tehakse Euroopa kaarti sõjariistadega. Sõjast on lõpmatu palju kirjutatud, seepärast oleme sellega niivõrd harjunud, et me ei imestuks ega kohkuks eriti, kui sõja ulatus ja hävitusvõime mitmekordistuks. Ajalist lõppu sellele raskele heitlusele on võimatu ette näha. Samuti oleks tänamatu ülesanne ennustada võitjat või kaotajat. Sellest hoolimata kerkib aga siiski küsimus, mis saab siis, kui on välja lastud viimne kahuripauk, kui on vaibunud õhualarmi kiunuv huilgamine. Kas ei esita kõigepealt miljonid vigased, nende omaksed ja kõik rahvused, kes sõja koledused on läbi elanud, reaktsiooni silmapilgul küsimust: milleks niisugune košmaar?

Ajalooost teame, et igale raskele ja verisele sõjale järgneb pettumuse ja kibestumise tunne laiemas rahvahulgas. See on ka mõistetav, sest sõda ei ole enam „tervendav verelaskmine“, nagu vanal ajal väideti, vaid ta on verest tühjaks jooksmine. Vaistlikult tekib vaen ja viha läbielatu pärast, mis viib massid opositsiooni praeguse maailmakorra ja nende jõudude vastu, mis tema arvates võimaldasid sõja puhkemise. Sõja kaotajal poolel on reaktsioon muidugi suurem, kuid sellest ei jää puudutamata ka võitja. Tarvitseb ainult meenutada maailmasõja kajastusi võitjate riiki

kide rahvaste juures ja meile selgub, et kõik nad olid kaugel juubeldamisest. Londonis näiteks ei hõisatud 1918. aasta 11. novembril, vaid suurem osa rahvast võttis vaherahu teate vastu masendavas vaikuses, kuna paljud reageerisid sellele hüsteerilise nutuga.

Raske on arvata, et pärast praegust sõda maailm jääks kõigis oma üksikasjus endiseks. Inimelude ja varanduste purustamine ja häving kutsub möödapääsmatult välja nende tõekspidamiste revisjoni, millete nimel see õnnetus sündis. Frondi masendav julmus, haiglate õudused ja tagala pingutused õpetavad inimesi ümber hindama oma endisi tõekspidamisi. Esialt tekib kahtlus ja hiljem vaen nii mõnegi veendumuse vastu, mida enne sõda isegi pühaks peeti. Meenutagem tsaristliku Venemaa saatust ühes ta kroonitud peaga või Wilhelm II kurbloodust, kes mõlemad oma piiramatus võimused olid pooljumalad. Esimene sai kuuli oma alamalt ja teine põgenes kabuhirmus Hollandi piirile ning ootas seal tundide viisi vihma käes, kuna Hollandi piirivalvur selgitas oma ülemuste juures küsimust, kas võib üldse härra Hohenzollernit Hollandi territooriumile lasta. Ent vana maailmavaate ja sissejuurdunud tõekspidamiste ümberhindamine ei ole sündinud kunagi ilma vereta ja suurte vapustusteta.

Kui üht ja sama maad sõidavad korraks tundma õppima kaks inimest, kellest üks selle maa kirub põrgu põhja, teine aga seda ülistab — kumb neist valetab? Kumb neist on kinnimaksetud propagandist? Kumbki ei tarvitse seda olla. Mõlemad võivad seejuures jääda siiraks ja anda oma hinnangu täiesti ausalt ja rippumatult. Ainult et mõlemad sõitsid sinna juba valmis elarvamisega sellest maast ja nägid seal ning säilitasid oma mälus peamiselt seda, mida nad tahtsid näha või säilitada.

Kogemused ja katsed on näidanud, et suure rahvahulga ja eriti nii-nimetatud psühholoogilise massi tähelepanuvõime ja mälu on veel nõrgem kui üksikinimese oma. Kui kohtus näiteks tänavakluse arutamisel kuulatakse üle pealtnägijaid, siis võidakse igalt tunnistajalt saada hoopis isesugune ja teistele tunnistustele täiesti vastukäiv sündmusekirjeldus. Mitte seepärast, et keegi tunnistajaist valetaks, vaid igaüks neist märkas mõnd üksikut seika kogu sündmuse käigust, kogupildi sündmuse käigust aga konstrueeris endale hoopis hiljem, tagantjärele, tarvitades seejuures lünkade täitmiseks oletusi, mida ta hiljem aga hakkas samuti võtma kui tõsiasju. On loomulik, et sellaselt konstrueeritud pilt igal tunnistajal saabus erisugune. — Aga veel kahtlusem on lugu siis, kui terve pealtvaatajate jõuk tunnistab täpselt üht ja sama. Sellane tunnistus võib veel kaugemal olla tegelikust tõest, sest sellasest pealtvaatajate jõugust on siis sündmuse käigu kestes jõudnud juba kujuneda psühholoogiline mass, mis ei ole ise enam võimeline iseseisvaks tähelepanekuiks, vaid mis võtab omaks pildi,

mis talle on sugereerinud kas selle massi juht või keegi kaaspealtvaatajaist. Sellane sugestiooni hädaoht on seda suurem, mida arvulisem on sellane mass. Nii ei ole kaugeltki tõde alati seal, kus seda tunnistavad suured hulgad. Keskaegast on pärit täpseid ja üksikasjalisi ülekuulamisprotokolle, kus kümneid inimesi tunnistab oma silmaga näinud olevat, et see ja see muutus libahundiks, saatis puugi varandust tooma, moondas enese selleks või teiseks loomaks jne. Me teame nüüd, et sellased asjad ei ole võimalikud — aga ega need inimesed, kes seda tunnistasid, ei valetanud, sest me teame ka seda, et vastava usu juures ja vastavas hingelises seisukorras inimene tõesti nägi, oigemini uskus nägevat sellaseid moondamisi. Ja kohus uskus seda samuti ning saatis teise inimese tuleriidale.

Igasugune propaganda, eriti aga sõjapropaganda, kasutab meelsasti oma huvides niihästi meie kui üksikinimese kui ka meie kui rühma või massi liikme küündimatust loogilises mõtlemises ja otsuste ning arvamiste kujundamises, samuti meie puudulikkust tähelepanu ja ühekülgselt mälu. Kui see seisab ta huvides, nihutab ta meie tõetsimised okkalistelt ja kitsastelt kriitilise mõtlemise jalgradadelt soovimistele avaratele maanteedele, koondab meie hajameelse ja hajuma kippuva tähelepanu just sellele, mis on tema eesmärkide huvides, katab meie mälus unustuselinikuga kõik endale ebaolulise ja kergitab sealt esile tema eesmärkide kohase; ta on kõigil aegadel alati meelsasti valmis vormima eriti suurte rahvahulkade äärmiselt elastset ja muutlikku meelsust. (Järgneb.)

Uued ideed ja progressiivne vaim tärkab harilikult vana ning iganenud maailmakorra rusudel.

Nagu juba eespool tähendasime, on praeguse sõja lõppu ja temaga kaasuvaid nähtusi raske ette aimata. Võib aga siiski kinnitada, et olulised muudatused riikide ja rahvaste vahel ei jää tulemata. Missugused need oleksid? Umbkaudu võib sellele küsimusele vastata ainult liitlaste seisukohalt. Garanteeritud rahust on liitlaste juhtivad riigimehed palju rääkinud, jättes selgitamata, kuidas seda üksikasjaliselt realiseerida. Ometi näitavad nad suuna, mille poole nad püüavad ja mille nimel nad õigupoolest sõdivadki.

Prantsuse endine peaminister Daladier ütles ühes oma kõnes väga selgesti, et lõpplahenduse praegusele kriisile peab tooma Euroopa föderatsioon. Palju drastilisemalt väljendas end Inglise tööerakonna juht major Attlee.

Ta hüüdis: „Vajame Euroopa föderatsiooni või me hukkume.“ Neid mõtteid on väljendanud ka Inglise peaminister Chamberlain. Ta ütles: „Uus Euroopa, mitte selles mõttes uus, et rebitakse üles Euroopa senised piirid ja joonistatakse maakaart ümber vastavalt võitja soovile, vaid vaimselt uus Euroopa... kus kõikide riikide vahelised vaidlusküsimused arutatakse laua taga läbi üheõiguslike partnerite vahel, tõnmates asjaarutamise juure kolmandaid isikuid.“ Samu mõtteid väljendas hiljuti Yorgi peapiiskop. Ta hoiatab kõigepealt Inglismaad „andestamatu uhkuse“ eest ja alles siis mainib, et võitja ei püüaks ise otsustada, mis on rahutegemise juures õiglane, sundides seda teistele peale. Ta nimetab ka „Euroopa Riikide Kongressi“, mis peaks valmistama teed paremale ühiskonnale ja Euroopa Riikide Liidule. Inglise tööerakonna juht A. Greenwood kinnitab: „Me peame oma südamest hoidma eemal igasuguse nende inimeste vihkamise, kes peavad meiega sõda.“ Ja sama erakonna manifest väidab: „Kasutame kõiki ressursse, et ehitada üles õiglane rahu, mis kõrvaldab need põhjused, milledest sünnivad sõjad.“

Nii näeme, et rahu eesmärke võib saavutada ainult suurte rahvusvaheliste korraldustega, mis sihivad Euroopa riikide ühise keskuse poole. Riigimeeste kõnedes on esinenud ainult kergeid vihjeid säärasele võimalustele, sest asi ei ole kaugeltki niisuguses staadiumis, et seda saaks ametlikult käsitada. Seda enam aga tehakse seltskonnas kihutustööd föderatiivse Euroopa kasuks. Inglismaal alustas hiljuti koguni tegevust ühing „Federal Unioni“ nime all. See ühing on seadnud endale ülesandeaks propageerida föderaal-uniooni mõtet kogu maailmas. Vähe sellest, liitriikides, nii Prantsus- kui ka Inglismaal, on rakendatud selle idee teenistusse veel trükisõna. Viimastel aegadel on ilmunud kaunis palju brošüüre ja raamatuid, milledes käsitletakse tuleviku Euroopa palet. Uusi ettepanekuid on neis vähe, sest lähtutakse ikkagi vanadest seisukohtadest, milleks on Rahvasteliit ja Pan-Euroopa liikumine. Ainult C. K. Streit oma „Union Now'is“ on läinud niikaugemale, et ta on püüdnud seal anda tulevase föderaal-uniooni põhiseaduse kava. Meie seda kava siinkohal käsitlema ei hakka, mainime vaid, et C. K. Streit on raja-

nud föderaal-uniooni algatuse kaunis reaalsele alusele. Algatajana näeb ta ette riikide grupi, kes on praegu liitlased või erapooletud, kallakuga liitlaste kasuks. Ta mainib 15 riiki, nimelt: Ameerika Ühendriigid, Suur-Britannia, Kanada, Prantsusmaa, Austraalia, Rootsi, Lõuna-Aafrika Unioon, Holland, Belgia, Šveits, Daani, Norra, Soome, Iiri ja Uus-Meremaa. Nimetatud riikide territoorium hõlmaks 46,3% kogu maailma maa-alast, kus elaks 43,1% üldrahvastikust. Pealeselle eviksid need riigid 70,1% maailma kaubalaevastikust, 72% kullaproduktioonist, 65% söetoodangust, 63% elektrienergiast, 66% petrooleumisaadustest, 65% maailma väliskaubanduse väärtusest ja 89% kullareservidest. Neist arvudest paistab, et nimetatud riikide grupp oleks küllaltki tõhus jõud alguse panekuks föderaal-uniooni mõttele üle-maailmalises ulatuses.

Riikide föderatsiooni või ka konföderatsiooni idee ei ole uus. Selle algeod ulatuvad tagasi kaugele minevikku. Juba 1712. aastal avaldas teoloog ja filosoof Saint-Pierre kavandi, kuidas luua püsiv liit üheksateistkümmenda Euroopa kristliku vürsti vahel, et säilitada rahu ja tõrjuda välja türklaste Euroopast. Samal ajal läks Pierre Dubois oma mõtte suunaga palju kaugemale. Ta soovitas Euroopa riikidele omavaheliste tülide lahendamiseks luua üldine esinduskoda ja asutada ühine Euroopa sõjavägi. Kuulsad kaheksateistkümnenda sajandi filosoofid, nagu Leibniz, Montesquieu ja Rousseau, arendasid neid mõtteid edasi. Hiljem pööris eriti suurt tähelepanu Euroopa föderatsiooni küsimusele Immanuel Kant. Ta isegi töötas välja kavandi, kusjuures ta rõhutas, et eelduseks tulevasele Euroopa riikide föderatsioonile on demokraatlikud valitsused osavõtjates riikides. Suur Prantsuse revolutsioon püüdis teostada neid ideid, kuid nad jäid siiski esialgu ainult paberile. Alles siis, kui revolutsioonipalavik oli läbi, hakkas Napoleon raudse rusikaga läbi viima Euroopas konföderatsiooni. Seda tehes Napoleon ei väljunud niipalju revolutsioonilistest ideedest, kui palju praktilistest kaalutlustest. Kui geniaalsel riigimehel ja väejuhil oli tal selge, et Euroopa riigid ei saavuta enne tasakaalu kui on kadunud omavaheliste konfliktide õiendamise sõjariistadega. Kas tema poliitika tõeline tuum selles peitus, on raske ütelda, kuid igatahes ta mälestustest paistab, et Napoleon oskas õieti hinnata Euroopa rahutut seisukorda, saades aru, et avalik arvamine nõuab midagi rohkem kui kõigi rahvaste koondumist iseseisvaiks rahvuslikeks üksusiks. Aastal 1814 Henri de Saint-Simon ja Augustin Thierry koos andsid välja raamatu „Euroopa ühiskonna ümberkorraldamisest“ (De la Réorganisation de la Société européenne). Autorid pöörduvad selles raamatus riigijuhtide poole, juhtides tähelepanu ühiskonna korralduse puudusile ja nõudes föderaalset valitsust, mis oleks täiesti rippumatu rahvuslikest valitsusist. Samal ajal tõstis Saksamaal dr. Arnold Mallinckradt üles Euroopa föderatsiooni küsimuse. Teda toetas hiljem Karl Kraus oma Euroopa konföderatsiooni kavandiga. Üheksateistkümnenda sajandi keskpaiku võeti selle üle õige laialt sõna kogu maailma ajakirjanduses. Soovitati kokku kutsuda eriline valitsuste esindajaist koosnev kongress rahvusvahelise seaduseandluse põhjendamiseks

ja rahvusvahelise kohtukoja loomiseks. Alates 1848. aastast ilmusid esiplaanile ideed, mis said aluseks Saksamaa ja Itaalia osariikide ühinemisele ja Ungari ja Poola vabanemisele. Ent Euroopa konföderatsiooni mõte ei vaibunud ka neil päevil. Selle eesotsas seisis nüüd Carlo Cattaneo, kel oli deviisiks: „Saavutame rahu alles siis, kui meil on Euroopa Ühendriigid.“ Victor Hugo, avades 1848. aastal Pariisis rahusihilist kongressi, ütles: „Saabub päev, mil sõda Pariisi ja Londoni, Peterburi ja Berliini vahel tundub niisama mõttetuna ja võimatu nagu sõda Bostoni ja Philadelphia vahel. Saabub päev, mil Prantsusmaa, Itaalia, Venemaa, Inglismaa, Saksamaa — kõik meie mandri rahvused, kaotamata oma eriomadusi ja isikupära — ühinevad tihedaks liiduks kõrgeimas ühtluses ja üle-euroopalises vendluses. Saabub päev, mil näete kaht määratud gruppi — Ameerika Ühendriike ja Euroopa Ühendriike — seismas üheväärsel alusel ja ulatamas teineteisele kätt üle mere.“ Eriti akuutselt tõusis päevakorra Euroopa konföderatsiooni mõte pärast Austria lüüasaamist Sadova all. Kõikjal öeldi, et pole võimalik teostada rahu sõbralike rahvaste vahel teisiti kui konföderatsiooni kaudu. Sveitsis kutsuti 1867. aastal kokku kongress, mille juhatajaks oli Garibaldi. Kongressist sai alguse rahu ja vabaduse eest võitlemise liidu asutamine, kelle väljaandel hakkas ilmnema ajakiri „Les Etats Unis d'Europe“ („Euroopa Ühendriigid“). Saksa-Prantsuse sõda 1870. aastal andis sellele liikumisele surmahoobi. Kuid rahu ja vabaduse liit alustas taas tegevust 1872. aastal. Ta püüdis oma ajakirja veergudel selgitada põhjusi, miks liidu ideed ei teostu praktiliselt. Peamiseks takistuseks leiti olevat dünastilised huvid ja liialdatud isamaaline fanatism. Eespool nimetatud ajakiri ilmus kuni 1888. aastani, millal väljaandja kirjutas viimises numbris suure pessimismiga: „Euroopa rahvastiku föderatsioon ja rahvusvahelise kohtukoja asutamine näivad mulle praegu Euroopas olevat teostamatud.“ Kuid ühes ajakirja hingusele minekuga ei vaibunud siiski sootuks nende sihtide taotlemine. Uue tõe Euroopa konföderatsiooni kasuks andis Haagi rahukonverents aastal 1899. Sama võiks nimetada Pariisi poliitiliste teaduste kongressi kohta, mis toimus aastal 1900. Aga nüüd hakkas asi minema tagurpidi. Kahekümnenda sajandi esimesel veerandil oli Euroopa föderatsiooni mõte niihästi kui kadunud. Seda põhjustas peamiselt asjaolu, et rahvusvahelistes suhetes hakkasid mõju avaldama Aasia ja Ameerika, kuna Euroopa omad huvid laienesid teistele mandritele.

Pärast maailmasõda oli kõigile selge, et pole ühtki teist teed Euroopa edenemisele peale muudatuste teostamise Euroopa süsteemis endas. Pole siis ime, et Euroopa avalik arvamine pöördub uuesti tagasi Euroopa uniooni teostamise vana idee juure. Nüüd näeme selle eesotsas krahv Coudenhove-Kalergit. Me ei hakka siinkohal käsitlema ta mõtteid tulevase Euroopa kohta, tähendame vaid, et Coudenhove-Kalergi õhutusel asutati 1923. aastal Pan-Euroopa liit. Kogu liikumine püsis täiesti ebaametlikuna, kuni Briand tõstis selle küsimuse üles oma 9. sept. 1929. a. Rahvasteliidu täiskogu ees peetud kõnes. Hiljem, pidusöögil, tehti ot-

suseks, et Briand peaks pöörduma märgukirjaga kõigi Euroopa riigivõimude poole, küsides nende arvamist Euroopa uniooni loomise kohta. Briand tegigi seda. Ent see üritus lõppes peaaegu täielise fiaskoga, sest ükski küsitavatest riikidest ei olnud eriti vaimustatud sellest ideest. Rahvasteliidu täiskogu võttis siiski ühel häälel vastu resolutsiooni, et tuleb moodustada komitee Euroopa uniooni küsimuse uurimiseks. Nii võeti siis kord ometi Pan-Euroopa uniooni liikumine eraisikute käest üle ja tehti Euroopa rahvaste ametliku poliitika osaks.

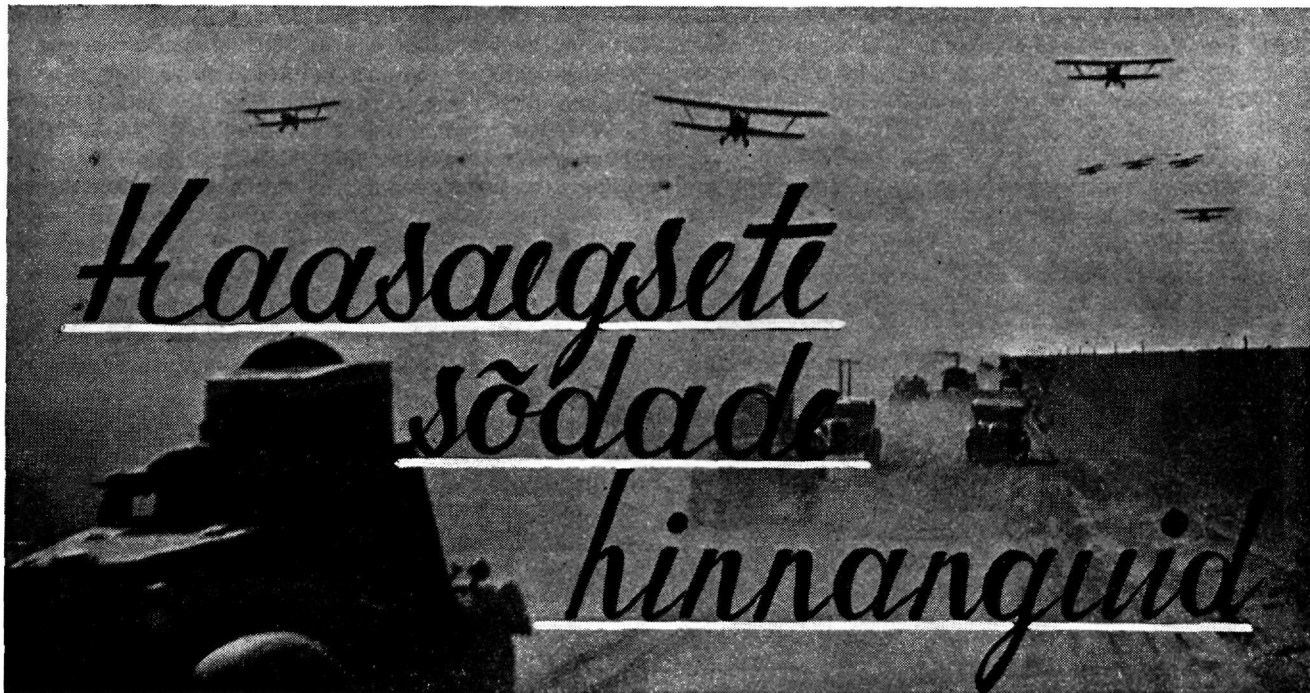
Asutatud komitee pidas mõned koosolekud, kus peamiselt harutati majanduslikke küsimusi, kuid kaugemale neil istungeil ei jõutud.

Pan-Euroopa liikumise kõrval tegutses ametliku ilmega Rahvasteliit. Nagu juba eespool tähendasime, oli mõlemate töö kooskõlastatud. Pan-Euroopa liikumine taotles õigupoolest Rahvasteliidu kaugemat väljaarendamist sama või mõne muu asutuse kaudu. Nagu teame, on Rahvasteliit saanud kõva arvustuse osaliseks ja õigusega, kuna ta ei ole suutnud täita temale asetatud lootusi. Tema olulisi puudusi on palju kordi registreeritud. Nii puudub liidul oma korralduste täitmisele sundiv jõud — politsei ja sõjavägi. Vabatahtlik on liidu liikmeks olemine ja teatud määral ka allumine. Põhikirja järgi on nõukogu täidesaatev organ. Otsuse tegemine on seal võimalik ainult ühel häälel. Juba ühe liikme vastuseis muudab kogu asutuse teguvõimetuks. Kui lõpuks saavutataksegi suure vaevaga üksmeel, võib see jällegi puruneda sel lihtsal põhjusel, et üksik riik jätab otsuse ratifitseerimata. Liig kaugemale minev respekt üksiku riigi suveräänsuse ees, sundvõimu ja kaitse puudus oma liikmeile olid peamisiks puudusiks, miks Rahvasteliit ei tulnud toime oma ülesannetega.

Nüüdseis väljendusis on aga avaldatud mõtteid, et riikide senist suveräänsust tahet peab piirama kolmandate isikute erapooletu otsus, mida peab mõistma nii, et keegi ei tohiks enam olla kohtunikuks oma asjades. Praeguse mentaliteedi juures see paistab olevat võimatu. Sellest maailmavaatest loobumine võib kord toimuda niisama raskelt kui toimus loobumine jumalast antud isevalitsuse põhimõttest pärast maailmasõda.

EPa.

RESERVEERITUD

Kaasaegsete sõdade hinnanguid

Kaasaegsete Inglise sõjakirjanike seas evib suurima autoriteedi „Times’i“ sõja-ülevaadete kirjutaja Liddell Hart. Tema artiklid „Times’i“ veergudel on etendanud tähtsat osa sõjaliste doktriinide ümberhindamisel. Hart hoiatab kõiki illusioonidest, nagu oleks sõda tänapäeval kiiresti mööduv. Sõjalise strateegia ja taktika hea tundjana ta maalib tõetruid pilte neist koledusist, mis käivad tänapäeval sõjaga kaasas.

Õpiseid eelmistest sõdadest.

Käimasolev Euroopa sõda on ebalemata selle järg, mida me nägime 1918. a., või äärmisel juhul see, mida varuti 1919. aastaks.

See väide on vastukäiv laialt levinud arvamisele, et iga uus sõda erineb põhjalikult eelmisest. Tegelikult pole asi nii. Tõde peitub selles, et ajalugu, isegi uusim ajalugu, demonstreerib järjekindlat sõdade evolutsiooni. 1914. a. sõja peaiseärasused kandsid alles Vene-Jaapani sõja iseloomu, mis toimus kümme aastat varem, Vene-Jaapani sõjal oli aga palju ühist Am. Ühendriikide vabadusvõitlusega, millest oli möödunud juba viiskümmend aastat.

Evolutsiooni pikendatud käik tuleb kirjutada sõjaväe juhtkonna arvele, kes seisab energiliselt vastu iga-sugustele uuendustele. Isegi teaduse areng 19. sajandil ei olnud küllaldane selleaegsete kindluste ründamisel. On üldiselt teada, missugust vastuseisu leidis tank veel enne kui ta ilmus lahinguväljale 1916. a. Vähem tuntud on tõik, et tank oleks võinud teoks saada juba enne maailmasõda. Jutt on konstruktor de Mollé’i tankist. Kavandid anti küll üle Inglise sõjaministeeriumile, kuid sinna nad maeti kuni sõja lõppaastaini. Suurejoonelisi ideid sisaldas veel projekt, mille esitas üks lukusepp Nottinghamist. Ka sellest ei tahetud midagi kuulda kuni sõja lõpuni.

Samasugust pimedust avaldasid õhusõja küsimusis isegi juhtivate sõjaliste ringkondade kõige asjatundlikumad esindajad. Kui Foch jälgis 1910. a. lennukite arengut, mis tõestasid uue leiutuse elujulisust, tähendas ta aeroplaani kohta: „Spordiks väga hea, kuid sõjaväes kasutamatu.“

Hinnates sõjaasjanduse evolutsiooni astmelisust tuleb meil meenutada selle arengu peajooni viimase sajandi vältel.

Kõigepealt tuli arvuline suurenemine. Revolutsiooni- ja Napoleoni-aegsest Prantsusmaast üle kodu-sõjaegse Ameerika ja Moltke-aegse Preisimaa sõjavägi kasvas 1914. a. miljonilisteks koondisteks. Kuid juba 18. sajandil üks tuntumaid Saksa kindrleid nägi ette raskusi, mis on seotud sõjavägede arvulise suurenemisega.

Siis, vintpüssi ja automaatrelva ilmumisega, algas tulejõu vägevuse tõus.

See viis halvatusnähtuse suurenemiseni sõjategevuses maal ja merel.

Edasi algas tugevdatud tööstuse ajastu. Üleminek laialipaisatud maaühiskondadest elanike koondamisele linnadesse, üksikute riigi rajoonide vastastikune sõltuvus kõrvuti rohkem arenenud seltskonna vormi tarviduste keerulisemaks muutumisega viis majanduslike objektide tähtsuse suurenemiseni sõjas.

Lõpuks aurumasina ja sisemise põlemise jõumasina ilmumise tulemusena kasvas järsku sõjavägede liikuvus. Kuivõrd paradoksaalne see ongi, selle tähtsaimaks tulemuseks, koostegevuses kõigi teiste uute teguritega, oli sõjaväe tegeliku liikuvuse vähenemine. Raudtee annab kiirust, kuid ei taga elastsust — teist liikuvuse elementi. Ta viib inim- ja kaubamasside koondamisele. Liikumine tõkestub mitte ainult nende arvu, vaid ka tulejõu kasvamise läbi. Kuni sõja alguseni ei pöördud tähelepanu sisemise põlemise jõumasinale, ta leidis kasutamist peamiselt vaid vahendina inimeste veoks. Alles tangi ilmumisega sisemise põlemise jõumasin hakkas osa võtma liikuvuse uuestisünni protsessist, kuna ta võimaldas sõdureile edasitungi hoolimata tõketulest.

Ka lennuk algas oma olemasolu sõjaväes abivahendina. Hoolimata masinate arvulisest suurenemisest lennuvägi jäi tähtsusetu osaks paljudes ülesannetes. Suurimast maailmasõjaegsest õhurünnakust Londonile võttis osa kõigest 33 lennukit, kuna samal ajal umbes 4000 lennukit oli tegevuses abivahendina jalaväele. Alles sõja viimases järgus lennuvägi näitas oma võimsust, takistades tagasipääsu purustatud Bulgaaria, Türgi ja Austria sõjavägedele. Taganevate sõjavägede laine lennuvägi muutis veriseks taagnaks.

Millised on siis tähtsaimad õpised nende nelja asjaolu valgusel? Kõigepealt suured sõjaväed, mis on rajatud üldisele väeteenistuse kohustusele, evivad tendentsi teha sõda paratamatuks võrdselt sellele, nagu nad pärast sõja puhkemist soodustavad selle muutmist positsioonisõjaks. „Mobilisatsioon tähendab sõda,“ ähvardas Saksa saadik Vene välisministrit 1914. a. Neis sõnades peitus rohkem tõtt kui autor ise arvas. Sõjaväed, mis võtsid osa maailmasõjast, osutusid sedavõrd kohmakaks, et oli võimatu muuta nendele kord antud liikumise suunda.

Kui Saksa keiser küsis oma peastaabi ülemalt Moltkelt: „Meie muidugi liigume vaid itta?“, vastas see: „Võimatu. Sõjaväe pealetung, kus on tegevuses miljoneid inimesi, on aastatepikkuse üksikajalise töö tulemus. Kord väljatöötatud kava ei saa muuta.“ Kui tuli käsk pealetungi seismapanekuks Prantsusmaa vastu 24 tunniks, kirjutas Moltke pateetiliselt oma päevikusse: „Mulle oli see suureks lõögiks. Oli tunne, nagu surutaks mulle kivi südamele.“

Kuid kui sõjaväed jõudsid lahinguväljale, pani nad seisma kuulipildujate tuli, kui vähe tookord kuulipildujaid oligi. Juba 1884. a. ennustas üks sõjaväelane, et kuulipilduja on „jalaväe kontsentreeritud sisu“. Sõjaväe juhatus ei pöörnud sellastele ennustustele tähelepanu seni, kunj algas 1914. a. sõda. Siis selgus, et sõdur kuulipilduja taga võrdub kümnele, sajale ja isegi tuhandele sõdurile, kes ründavad teda täägiga. Kindralid jäid ummikusse. Nad arvestasid jõudu alati peade arvu järgi.

1916. a. ilmusid tankid. Sõjaväe juhatus võttis nad vastu, kinnitades oma südant. Tegelik võimalus end näidata anti tankidele alles sõja viimisel aastal. Tankid tegid võimalikuks sügavama ja kiirema edasi-

liikumise. Kui sõda oleks pikenenud 1919. aastani, kavatsesid liitlased proovida uut meetodit rinde läbimurdmiseks tankide abil, ignoreerides seejuures vaenlase jalaväge, kes oleks jäänud tankide tagalasse, ja nimelt anda tankide löögi staapidele, ühendusteedele ja tagala keskustele, et hävitada vastase vastupanuvõime selle eos.

Sakslased katsusid samuti kasutada uusi vahendeid kaitsest läbimurdmiseks. Need olid mürkained. Õnneks liitlasile Saksa sõjaväelased purustasid Saksa keemikute kavatsuse ja ilus võimalus sõda otsustada oli kaotatud. Hoolimata sellest mängisid mürkained sõjas tõsist osa. Kuid nende strateegiline efekt seisis rohkem vaenlase rünnakute blokeerimises kui oma rünnaku toetamises. Seega nad vaid suurendasid halvatust, mis pani sõja kammitsasse.

Eriti alahinnati kuulipildujate tule võitmise võimalust õiste rünnakute abil. Õised rünnakud olid haruldaseks nähtuseks seepärast, et väejuhatus kartis segaduse tekkimise võimalust, kuigi viimane oli ebaloomata vähem riskantne kui päevane rünnak vaenlase kuulipildujate tule all. Ühtki korda ei kasutatud täieliselt ka suitsukatet. Kui tehti ettepanek selle kasutamiseks 1914. a., lord Kitchener, Inglise selleaegne sõjaminister, ütles sügavmõtteliselt: „Suitsukate pole kõlvuline operatsioonideks maal.“ Hoolimata sellest murdsid sakslased 1918. a. rohkem kui üks kord liitlaste rinde läbi just udu — loodusliku katte — all. Kui polnud udu, sakslaste rünnakud ebaõnnestusid. On üllatav, et üks ega ka teine pool ei katsunud kasutada kunstlikku udu laiemas ulatuses.

Kaasaegse sõja ilme.

Mida võib ütelda kaasaja sõdade kohta? Kui ei muudeta ajaloo käiku, siis need osutuvad eelmiste sõdade jätkamiseks. Ebapraktiline oleks siin vaadelda oletatavaid tegureid, mis võiksid revolutsioneerida olukorda. Seni kui õpetlased ei saavuta mitte üksi kombataavaid, vaid ka reaalseid tulemusi sõjaeriteadlase seisukohalt, võib elektrilained ja stratosfääri raketid jätta julgesti kirjanike hooleks, kes tegelevad fantastikaga. Samal ajal ei tule unustada, et sõjaministeeriumide arhiivid on näidanud oma võimeid vastumürgina igale uuele vahendile või relvale igal juhul sel ajal, kui need uuendused oleksid võinud olla kõige efektsemad.

Püüame selle põhjal, mis on olemas ja mida võib oletada täiesti reaalsena, vaadelda kaasaegse sõja või vähimalt selle esimesegi vaatuse perspektiive. Ühtedel või teistel põhjustel teist vaatust tavalises mõttes võib-olla üldse ei tule: esimese vaatuse järele tuleb epiloog.

Harjumuse tõttu ja aetuna loomulikult soovist õigustada oma olemasolu on täiesti tõenäoline, et sõjaväed püüavad tegutseda nii nagu nad tegutsesid 1914. a. Me arvatavasti võime näha isegi väekolonne, kes marsivad üle vaenlase piiride. Kuid on vaja suurt kujutlusvõimet, et kujutleda neid kolonne tungimas

sügavale vaenlase territooriumile. Kolonnid võivad asuda teele, kui nad teevad seda enne stardipauku, s. t. enne „sõjakuulutust“, erinevalt 1914. a. tegevusest. Nad võivad liikuda edasi vaid õõ kätte all. On üsna võimalik, et suur osa lennuväest algperioodis tegeleb hoopis tähtsama ülesande juures. Kuid niipea kui sõjaväed lähevad üle piiri, neid peatavad palju tähtsamad takistused kui on teada minevikust. Need on kuulipildujate ahelikud, varjatud raudbetoonvarjendeis, või kuulipildujad, mis on paisatud ette kõikjal sõitvail sõidukeil. Tiibadel saavad tegutsema tankide parved. Õhus kohtavad ründajaid suured lennukitepilved, mis sunnivad jalaväge laiali paiskuma; lennukid ründavad pikki transpordite, kes ei suuda laiali paiskuda. Ei tule ka silmist lasta, et viimasei ajal on tehtud suuri edusamme ründaja tõkestamise kunstis maastiku ettevalmistusega, purustamisega. Sissetung võib ruttu osutada pikaldaseks liikumiseks, hiljem koguni haledaks paigaltammumiseks.

Autosid pole mitte üksi lahinguväljal, neid on igas linnas, igas külas. Ka kõige nõrgem masin võib vedada kuulipildujaid. Kuulipildujad aga panevad seisma rünnaktegevuse. Kuulipildujaid võib paisata igasse punkti. Nendega võib katta iga rindelõigu, mida ähvardab rünnak. Nad peatavad vastase edasitungi.

Kui vastaste sõjaväed kohtavad, siis ründaval poolel tuleb võita takistusi kuulipildujate tule näol, mida tugevdavad omakorda traattõkked ja miiniväljad. **Kas on siis tänapäeval rohkem võimalusi rünnaku õnnestumiseks kui eelmises sõjas?** — Pigem vähem, sest kahureid ja tanke — kuulipildujate pesade hävitamise vahendeid — on praegusel ajal igas sõjaväes vähem kui neid oli 1918. a. Teisest küljest on aga kuulipildujate hulk mitmekordselt suurenenud. **Isegi lihtne aritmeetiline arvustus lubab tulla oletusele, et kaitse evib praegu suuremaid paremusi kui varem.** Seda arvestades kaugnägelik väejuhatus võib eelistada kaitset ja oodata vaenlase rünnakut. Sel juhul kaitsja poole väed saavad füüsiliselt ja moraalselt vähem kurnatud, kuid nad ei saa arvestada oma kasuks mingeid positiivseid tulemusi territooriumi juurekasvu näol, kui vaid vastane oma tagajärjetuis rünnakuis end seevõrd ei kurna, et ta ei kannata üldist rünnakut välja. Võimalik on ka, et mõlemad pooled avaldavad kaugnägelikkust ja ootavad rünnakut.

Mürkgaasid ja õhuoht.

Ipriidi tarvitamise juhtumil saab rinde kiire stabiliseerimine veel enam tõenäoliseks. Sõjaväed püüavad kasutada ipriiti neis sektoreis, kus nad kavatsevad end kaitsta, ja koondada oma vägesid sinna, kus tingimused soodustavad rünnakut. Kuna tingimused, mis on soodsad ühele, on samal ajal ebasoodsad teisele, siis me võime olla tunnistajaiks absurdse olukorra, kus ühe poole rünnakusektor on mürgitatud teise poole ipriidist. Sel juhul mõlemad sõjaväed istuvad abitult üksteise vastas, lahutatud tõktega, mille nad löid ühiselt.

Võimaluse tungida edasi, hoolimata kuulipildujate tules ja maakoha mürgitamisest, annavad tankid. Kuid nende arv on niivõrd väike ja hirm nende ees niivõrd suur, et mõlemad pooled arvatavasti koondavad kogu oma jõu kaitseks ja vaenlase tangiosade hävitamiseks. Seni kui tangiosadel on väike erikaal üldises relvastatud jõudude massis, on sel šansse eduks. Sest seni, kui vastane evib tanke, hirm tankide ees neis väeosades, kes pole soomustatud, takistab liikumist ja see omalt poolt töötab veelgi suurendada halvatusnähtust, mida nägime varem.

Õhuoht on väike oht laialipaiskunud või maasse kaevunud väele. Kuid kannatada saavad pikad kolonnid rännakul. Nende liikumise võib kergesti seisma panna. Ja kui nad ei saa liikuda, nad ei jõua lahinguväljale. Tangid ja kõikjal liikuvad masinad on halvaks märgiks lennukitele, eriti kui nad liiguvad mittekorrastest ridades. Kuid neid võib tabada peatustel — olgu need tahtelised või sunnitud. Pealeselle, nagu kõik teisedki väeliigid, on motoriseeritud üksused sõltuvad kütteinete, laskemoonaga ja toiduga varustamisest. Suurima edu saavutab õhurünnak just pikkade kommunikatsiooniliinide ja -punktide suhtes, kuhu on koondatud varustamine.

Siiski ei maksa võtta puhta kullana kõiki õhurelvade-kumardajate kinnitust pommitamise tähtsuse suhtes.

Näljaoht ja ühenduste korratus.

Nii võib jalaväe hirmutav pealetung lõppeda üldise farsina, kuigi ta mõnes kohas muutub tragöödiaks.

Pole vaja leidlikkust, et kujutleda sõdureid, kes ei saa toitu, kes rikuvad korda nälja sunnil, rõõvivad linnu ja külasid, kiirendades seega kogu elanikkonna näljasurma.

See tuleb tingimata, kui ei tehta kiiresti vaheerahu ega seata korda ühendusteid.

Eksimata võib teha ka teissuguse oletuse. Mida suuremat sõjaväge üks riik püüab ülal pidada ja mobiliseerida, seda nõrgemaks võib jääda see maa. Kõigi rahvamajanduse tuiksoonte ummistus — ja selleni viib paratamatult mobilisatsioon laias maastaabis — loob määratud takistusi ja suurendab ohtu õhurünnaku ees. Ühes sellega väheneb võime vastu panna sõja esimeste päevade ootamatule pingele. Võimalik, et ründaja loobub vanadest sissetungi meetodeist, kuigi praeguste Euroopa sõjavägede organisatsioonis on vaid trakesi uusi ideid. On muidugi keerulisem seisma panna võimsate, kuid võrdlemisi väikeste mehhaniseeritud jõudude sissetungi kui tõkestada teed marssivatele miljonitele, eriti juhul, kui mehhaniseeritud jõud tungivad sisse hoiatuseta. Sellased väeosad, kes on ette valmistatud sissetungiks, võib õõ jooksul koondada teatud kaugusele piirist ja hommikuks need paisata üle piiri. Mehhaniseeritud väeosad võivad võita piiri kaitsvad üksused enne kui need taipavadki, et sõda on alanud, ja murda läbi võimsate kindlustuste

süsteemi. Sellasele võimalusele tuleb pöörduda tõsiselt tähelepanu, kuna siin peituvad suured šansid eduks: masinaid võib juhtida raadiolainete abil, suitsukatte all.

Edu korral need jõud võivad suurendada korratusti maal, mis langes agressiooni ohvriks, — korratusti, mida osutasid õhurünnakud tööstuskeskustele ja ühendustele. Kui agressiooni ohvriks langenud riigi poolt ei järgne kohest allaandmist — üldises kaoses on seda isegi raske sooritada — pealetungijal on tarvis tugevdada löögikorpuse reservidega ja okupatsioonivägedega. Selles aga peitub suurim hädahoht pealetungijale. See probleem on seda hädahohtlikum, et nüüd on raskem kui kunagi varemadel aegadel hoida korda ühendusliinidel. Oletame, et ründaja evib erakordse ettenägelikkuse ja tal õnnestub täpselt ette aimata sündmuste arengut, välja töötada pisimategi üksikasjadeni kava, kuidas end teha täieliselt ligipääsmatuks, evida küllaldaselt rünnakjõude ja kutsuda seega vaenlase juures esile seesmine krahh, pääsedes ise samasugusest seesmisest kokkuvarisemisest... Kuid — sellist ettenägelikkust pole näidanud seni ükski sõja algataja.

Muidugi võivad valitsused alustada sõda hoolimata kõigist hoiatusist. Kuid kas tulevad nad selle läbiviimisega toime? Tulemus osutub pigem meele tuseks, kui mitte just enda hävinguks. Muidugi on siin jutt vaid relvastatud jõudude kokkupõrkest. Kuid sellane arutus ei kõrvalda hädahohtu, mis ähvardab sõttaastunud riike. Hädahoht on kahesugune.

Esiteks võib juhtuda, et rahvad ei kainene õigeaegselt, et hoida alal korda oma varustusaparaadis. Teiseks võivad õhurünnaku tagajärjel rahvarohked keskused saada parandamatu hoobi.

Praegu valitseb kõikjal ettekujutus, et iga puhkev sõda algab koondatud õhurünnakuga vaenlase pealinale. Selle arvamise juures on lubatav kahelda.

Me talitaksime mõtlematult, kui usuksime „sõjaõigusse“. Viimaste aastate kogemused on näidanud küllalt selgesti, et õigust rikutakse niipea kui see on saanud takistuseks. Oleks siiski ebaõiglane alahinnata selle õiguse ohjeldavat jõudu, vähimalt sõja algperioodil. On usutavam, et kahju elanikele tekitatakse kõrvaltlöögi — õhurünnakuga tagala sõjalistele objektidele: arsenalidele, lennukivõlvadele ja dokkidele, mis asetsevad tihedasti asustatud rajoonis. Sõdivale poolele, kes vähem valib vahendeid, sellased objektid pakuvad hea märklaua ja ühes sellega õigustavad linnade pommitamist õhust. Süüte- ja fuggasspommitamise kasutamine — efektsam ja sõjalisest seisukohast odavam kombinatsioon kui mürkained — võib osutada rahvarohkete keskuste pommitamisel tulemusrikkamaks, kuna seal on palju tuldvõtvat materjali ja tulekahjud hakkavad ruttu levima väljapoole sõjalist objekti. Tulekahjud külvavad paanikat rutemini ja laiemas ulatuses kui võrdlemisi isoleeritud majade-

blokkide purustamine. Sellane võimalus tingib sõjaliste objektide — riigikaitseks töötavate ettevõtete — viimise võimalikult kaugemale elukeskustest.

Usk „välksõjasse“.

Jälgides tänapäeva nimekaid väejuhte me veendume, et peale mõne haruldase erandi nad kõik on täis usku võidusse, mitte vähem kui nende eelkäijad maailmasõja eel. Jällegi unistatakse hävitavast rünnakust ja kiirest otsustavusest. Alles hiljuti Itaalia sõjavõimud teatasid, et „sõda kaevikuis on iganenud“, et „juba esimene tankide ja motoriseeritud osade rünnak tähendab kaevikuteliini läbimurret; sõda algab lahtisel maastikul, liikumine muutub niivõrd kiireks, et uute kaevikute kaevamisega kaitse midagi ei võida.“ Itaallaste arvamist toetavad ka teiste armeede esindajad.

Külmaverelisile vaatlejaile näivad sellased väljendused seda huvitavamana, et itaallasil on ülihead looduslikud kaitsetõkked, kuid tanke ründamiseks on neil vähem kui paljudel teistel maadel.

Siit võib tekkida õhuhoju piiramine või kadumine sel hetkel, kui see sisuliselt peaks saavutama oma pinget haripunkti.

Sellase piiratud ohu vastu võib vastavalt ette valmistada, seejuures mitte niivõrd üksikute objektide otsese kaitsega kui üldise ohu vähendamisega riigis. Kõigepealt on vaja sõjalised objektid viia väljapoole linnade piire, mis on kergemini teostatav kui arvutute varjendite ehitamine. Õhukaitse ja igasuguse transportteenistuse organiseerimine on väga tulus. Kuid kõige tähtsam on elanikkonna väljaõpetamine õhuhoju puhuks. Need elemendid annavad sisuliselt vastuse küsimusele: kas riik on valmis niihästi aineliselt kui ka moraalselt õhurünnaku tagasilöömiseks ja kaose vältimiseks, mida töötab juba sõja esimene periood? **Järelikult rahva saatus on suurel määral ta enda kätes.**

Rooma vanasõna ütleb: „Tahad rahu — valmistu sõjaks“. See on eluline ka tänapäeval, kuid teises mõttes. Asi ei seisa mitte niivõrd sõjaliste jõudude arvulises suurendamises, eriti kohmakate osade juures, kes viivad kaoseni ühendusliinidel, kui võrd kaudse kaitse ettevalmistamises — objektide jaotuses ja mitmesuguste ettevaatusabinõude tarvituselevõtus, mis vähendavad riisikot.

Lootustandvaimaks sümptomiks tuleb ebalemata lugeda seda, et ka sõjakaimad riigid ei saa aru kaas-aegseist sõjapidamise tingimustest. Selle tõenduseks on suured kaadriarmeed. Paksus ei tähenda igakord jõudu. On selge, et nad on võitnud kiiruses. Aastatuhandeid peeti sõdu viiekilomeetrilise tunnikiirusega. Nüüd on meil võimalus pidada sõda kiirusega viissada kilomeetrit tunnis. Õnneks on aga riisiko tänapäeval suurem mõttetult ründavale poolele.

H. N.

Meilt ja mujalt

2. aprillil algas pärast pikemat vaheaega jälle pidev ja regulaarne lennuühendus Tallinn-Helsingi liinil. Ühendust peab Eesti lennuseksi „Ago“ uus moodne kolmemootoriline reisilennuk. Paralleelset lennuühendust Tallinn-Helsingi vahel peavad ka Soome lennuseksi „Aero“ ja Rootsi lennuseksi „Aerotranspordi“ lennukid.

● N. Liit on avaldanud hoiatuse Põhjamaadele ja Lähi-Idale võimaliku vaenulisuse pärast N. Liidu vastu. Nõnda kirjutab „Krasnaja Zvezda“:

Pärast punaarmee poolt Soomes antud õppetundi imperialistid peaksid aru saama, et N. Liit omab kõik tarvilised abinõud oma erapooletuspoliitika kaitsmiseks kõigi katsete vastu laiendada sõda tema kull. N. Liit täidab täpselt Soomega sõlmitud rahulepingu määrused, kuid ta ei või lubada lepingu rikkumist ringkondade poolt, kes kohe pärast selle lepingu allkirjutamist alustasid kampaaniat sõjalise defensiivliidu sõlmimiseks Soome, Rootsi ja Norra vahel, mis oleks sihitud N. Liidu vastu ja mille eesmärgiks oleks revanš.

Väliskomissar Molotov andis nendele ringkondadele selgelt mõista, et nende kombinatsioonid on määratud nurjumisele. Mitte vähem tõsine ei ole Molotovi hoiatus neile, kes tahavad provotseerida raskusi N. Liidu ja tema naabrite vahel lõunapiiril. Sellelaadilised katsed põhjustaksid N. Liidu poolt vajalisi abinõusid agressorite vastu. Oleks soovitav, et seda peaks meele need N. Liidule vaenulised riigid, kes on hakanud kahtlaselt liikuma Lähi-Idas, ja samuti need naaberriikidest, kes on lasknud end tõmmata intriigidesse N. Liidu vastu.

● Vabariigi Valitsuse koosolekul, mis peeti Vabariigi Presidendi K. Pätsi eesistumisel, vaadati läbi ja otsustati esitada Riigikogule informatsioonikeskuse seaduse eelnõu, mille vastuvõtmisel ja jõustumisel seenne Riikliku Propaganda Talitus asendatakse uue asutusega — informatsioonikeskusega.

Võrreldes 1935. a. asutatud Riikliku Propaganda Talitusega on eelnõu tähtsaimaiks taotlusiks selle asutuse viimane peaministri otsesest alluvusest Vabariigi Valitsuse kui terviku juure ja korraldusse, talle senisest suuremal määral iseseisva ja seltskondliku asutuse iseloomu andmine ja tema võimalikult kaugemaleulatuv vabastamine tavalise valitsusasutuse administratiivsest konstruktsioonist.

● Soome lehed toovad olümpiakomitee esimehe avalduse, milles üteldakse, et rahvusvahelist seisukorda silmas pidades võib ütelda kindlalt, et 1940. a. määratud olümpiamängud jäävad Soomes esialgu pidamata. Komitee esimees ütles veel, et nendest maadest, kes seni pidid olümpiamängudest osa võtma, on juba 17 teatanud, et nende osavõttu ei tule arvestada. Araütletajate hulgas on ka Inglismaa ja Prantsusmaa. Vastanustest on ainult 3, nende hulgas Ühendriigid, nõus oma sportlasi olümpiamängudele saatma.

Arvestades ka asjaolu, et Soomel seisavad pärast sõda ees hiiglakulud oma majanduse uuesti jaluleseadmiseks ja pommitustel tekitatud kahjude parandamiseks, poleks Soomel olümpiamängude korraldamine vist ka majanduslikult võimalik, kuna see nõuaks praeguses olukorras tingimata juuremaksu.

Seepärast avaldavad Soome lehed arvamist, et olümpiamängude korraldamine lükatakse edasi määramata ajaks.

3. aprillil esines Briti majandussõja minister Cross pikema kõnega blokaadi teostamise üle Saksamaa vastu. Ta seletas muuseas, et majandussõjaministeriumi ülesandeks ei ole midagi vähemat kui rünnata kogu saksa majandussüsteemi ja halvata tema hiiglaslikku sõjamasinat.

Puudutades Daani, Norra ja Hollandiga sõlmitud sõjajaegeid kaubaleppeid Cross tähendas, et nende lepete eesmärgiks on kitsendada nii palju kui võimalik tähtsaimate toorainete väljavedu neist riikidest Saksamaale, hoolimata sellest, kas nad on neid ise tootnud või mitte. „Loomulikult me ei taha neilt riikidelt võtta seda, mis nad tarvitavad oma kodus. Kuid leides, et ei peeta kinni meiega sõlmitud lepetest ja et olulised materjalid leiavad siiski teed Saksamaale, meil on küllalt relvi, mida panna tegevusse, et kõvendada meie võtet Saksamaa ümber.

Me võime näiteks kitsendada erapooletute riikide sissevedu Briti ja Prantsuse impeeriumist ja muuta valjemaks konterbandikontrolli määrust.

Pealeselle Saksamaa võib jätkata sissevedu ainult siis, kui ta saab jätkata ka oma kaupade väljavedu. Saksa sõjalaegas oli kasin juba algul ja tema väljaveo takistamine on talle vaevalt kergemaks löögiks kui tema sisseveo kinnipidamine. Kahjuks see kõik mõjutab ja tekitab raskusi erapooletule laevandusele ja kaubandusele, ja kuna meie loomulikult soovime vähendada neid ebamugavusi absoluutse miinimumini, arvestades meie endi sõjaülesandeid, me oleme alati valmis nõu pidama erapooletute valitsustega, kuidas meil oleks võimalik teha neile hõlbustusi kontrolli lõdvendamata.“

4. aprillil peetud Riigivolikogu koosolekul esines majandusminister L. Sepp pikema kõnega rvl. L. Johansonile küsimusele: „Kas ja kuidas on Eesti elanikud varustatud esmajärguliste toiduainetega ning tarbeasjadega?“ Oma vastuses kinnitas majandusminister, et toiduainetega varustamiseks jätkub meie põllumajanduse saadusist. Soola jätkub meil, kuna olemasolevad suhkrutagavarad võivad katta tšekkide normi kaheks kuuks. Ühtlasi kinnitas minister, et tšekisuhkru hinda ei kavatseta enam tõsta. Petrooleumi loodetakse tuleval aastal saada rohkem kui see läinud aastal korda läks. Bensini müük lastakse vabaks. Jalanõude alal pole üldist toorainete puudust karta, kuna meie toornahka koguni välja veame. Puuvillatööstus on käesolevaks aastaks varustatud nii toormaterjaliga kui ka tööga, kusjuures puuvillase riide hind ei tohiks enam tõusta. Villase riide hind jääb endiselt vabaks.

8. aprillil hakkasid kujukamalt selguma hädaohud, mis varitsevad Skandinaavia riikide, eriti aga Norra, erapooletust.

Prantsuse ja Inglise valitsused teatasid täna, et Saksamaa hoiaku pärast erapooletute suhtes ja Norra territoriaalvetes toimuva liikluse pärast liitlaste blokaadi vastu nad on otsustanud seda liiklemist takistada ja teatavad oma sellekohases teadaandes, et

teatavad tsoonid Norra territoriaalvetes on muudetud miinide läbi hädaohutlikuks laevasõidule.

Briti miiniväljad Norra kohal haaravad kolme väikest, kuid elulist piirkonda Norra ranniku lähedal, milledest igaüks valitseb ühe fjordi ja sadama üle. Tähtsaim kolmest ohutsoonist asetseb Bodö naabrus, valitsedes Westfjordi sissekäigu ja Narviki üle, kust Saksamaa sai Rootsi rauamaaki. Kõik kolm punkti asetsevad tähtsatest Euroopa laevateedest põhja pool, neist lõunapoolsem Stadtlandet Nordfjordi sissekäigul ja 110 miili Bergenist põhja pool. Kolmas miiniväljapiirkond on Kristiansundi kohal, 120 miili Stadtlandetist kirde pool.

Autoriteetseist Londoni ringkonnist kuuldu, et miinipanemise operatsioon Norra rannikul sooritati ühe tunni jooksul ilma igasuguse segamiseta. Hästiinformeeritud ringkonnad seletavad, et kui Norra kõrvaldab liitlaste miinid, siis võidavat neid uuesti panna. Kui aga Saksamaa püüaks miine kõrvaldada, siis Suur-Britannia tervitaks võimalust merehahinguks.

Norra valitsus avaldas sündmuste kohta kõige valjemat protesti ja nõudis miinide kohest kõrvaldamist. Rootsis arvatakse, et Põhjamaa minevat vastu dramaatilisele tulevikule. Norras ollakse seisukorra üle tõsiselt hämmastunud. Olukord on lähedane paanikale.

Amsterdamist teatatakse, et umbes 50 Saksa sõjalaeva lahkus täna hommikul Saksa sadamaist, suundudes põhja poole, nagu kuuleb Hollandi leht „Telegraaf“ Oslost. Suurem osa mainitud laevadest sõitis Suur-Belti kaudu, Sundi on läbinud pealeselle veel 17 Saksa sõjalaeva. Kell 11 Saksa sõjalaevad viibisid Kattegatis ja sõitsid loode poole. Mõningad Norra ringkonnad arvavad, et need sõjalaevade liikumised võivad vihjata merelahingu võimalusele.

9. aprillil, kohe pärast Inglise miinide asetamise aktsiooni Norra vetesse, astus Saksamaa järsu ja otsustava sammu. Saksa väed tungisid varahommikul üle Daani piiri ja võtsid kõik tähtsad linnad ja sõjaväelised punktid enda valdusse. Hommikuhämaruses Saksa väed maabusid ka Daani pealinnas Kopenhaagenis. Sealne kindlus ja raadiojaam okupeeriti. Daani väed ei avaldanud sissetungijatele kuski vastupanu. Daani valitsus tunnistas protestiga Saksa kaitset.

Ühel ajal sellega tahtsid Saksa väed võtta ka Norra oma kaitse alla, kuid Norra valitsus ei alistunud, vaid kuulutas välja üldmobilisatsiooni ning astus Saksa vägedega sõjategevusse. Saksa vägede ülemjuhatus teatab selle kohta järgmist: 9. aprilli õhtuks olid kõik tähtsad Norra sõjalised toetuspunktid kindlalt Saksa käes. Eriti tugevate jõudude poolt on muuseas okupeeritud Narvik, Trondheim, Bergen, Stavanger, Kristiansund ja Oslo. Seal, kus üldse osutati tugevamat vastupanu, nagu Oslos ja Kristiansandis, see on murtud. Rannakindlustused, mis osaliselt vallutati sõjalaevastiku, õhujõudude ja rünnakväeosade tihedama koostööga, on vaenlase rünnakute tagasitõrjeks samuti valmis nagu seda on ka tugevad õhujõudude osad. Saksa õhujõududel, mis osaliselt on paigutatud Norra lennusaadamatesse, õnnestus teisipäeva õhtul tekitada suuri kaotusi Inglise-Prantsuse lennuüksusele Bergenist lääne pool. Daanis ja Norras valitseb rahu. Uute Saksa tugevate jõudude tulek on nüüd arenemas kiiresti ja kavakohaselt.

Teiselt poolt kuuldu, et Briti sõjalaevad on sõitnud kohale ja neil on olnud rida võitlusi Saksa laevastikuga.

10. aprillil teatas Saksa vägede juhatus, et sõjaliselt tähtsate toetuspunktide okupeerimise ajal Norras osutati mitmes kohas Norra sõjajõudude poolt vastupanu. Nii osutati vastupanu esmajoones Hortenis Oslost lõuna pool ja Kristiansandis. Ent vastupanu murti kõikjal Saksa väeosade eeskujuliku

koostööga. Kindlused Oslo fjordis võideti ja sunniti vaikima päeva kestes. Saksa käes on kindlalt Narvik, Trondheim, Bergen, Stavanger, Egersund, Kristiansand, Arendal ja Oslo. Sõjalaevastik on täitnud temale seatud ülesande, mis seisib selles, et kindlustada üldoperatsiooni mitu korda tugevama Briti ja Prantsuse sõjalaevastiku vastu ja seega võimaldada transpordet ja maaleminekuid. Saksa vägede maabumine kõikides kohtades Oslost kuni Narvikini on õnnestunud, mis meresõja ajaloos on ainulaadseks saavutuseks. Sadamatesse sissesõitmisel murti sõjalaevastiku poolt esialgne vastupanu. Oslo ees meie sõjalaevade kahurid sundisid vaikima ka raskeimad Norra rannapatareid. Võitluses ühe 28-sm patareiga sai ristleja „Blücher“ raskesti vigastada. Edasitungil ristleja sattus Norra miinitõkketele ja hukkus mitme miiniplahvatuse tagajärjel. Samasuguse tugeva vastupanu võitmisel Kristiansandis ristleja „Karlruhe“ sai raskesti vigastada ja läks põhja pärast seda, kui ta oli kindlustanud väeosade maabumist. Mõlema ristleja meeskonnad on suuremalt osalt päästetud ja maale toimetatud. Mereoperatsioonid on veel käimas.

Inglise peaminister Chamberlain käsitles Briti hävitajate aktsiooni, mida teostati täna hommikul Narvikis Saksa jõudude vastu. Viis Briti hävitajat sõitis West-fjordist ülespoole ja alustas võitlust kuue Saksa hävitajaga, mis olid täiesti moodsat ja suurt tüüpi. Neid toetasid ka rannapatareid ja kahurid, mis äsja olid monteeritud kaldale.

Briti hävitaja „Hunter“ lasti põhja ja hävitaja „Hardy“ sai nii raskesti vigastada, et ta pidi jooksema karile, muutudes vrakiks.

Ka hävitaja „Hotspur“ sai raskesti vigastada, kuna hävitaja „Hostile“ sai kergemaid vigastusi. Viies hävitaja „Havoc“ ei saanud üldse tabamusi. Pärast aktsiooni tugevamate jõudude ja moodsamate laevade vastu, keda toetas veel kahurituli kaldalt, vigastatud „Hotspur“ tõmbus tagasi, kusjuures ta tagasitõmbumist varjati kahe teise hävitaja poolt. Vaenlane ilmselt ei püüdnud jälitada. Mainitud aktsiooni ajal torpedeeriti üht 1600-tonnist Saksa hävitajat ja arvatakse, et ta on põhja läinud. Pealeselle tabati raskesti kolme Saksa hävitajat ja nad jäid põledes maha.

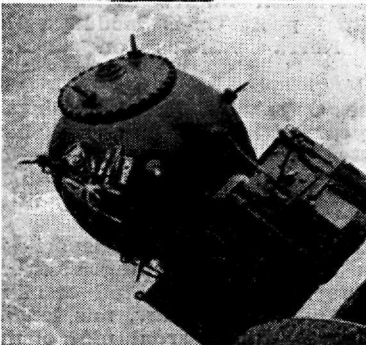
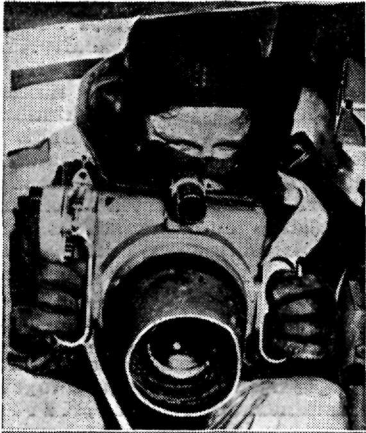
Samuti peab siinjuures toonitama, et Briti hävitajad uputasid mainitud aktsiooni ajal ka kuus kaubalaeva, mis tõenäoselt sisaldasid sõjavarustust Saksa ekspeditsioonivägedele. West-fjordist lahkudes kohati Saksa laeva „Ravensfeldi“, mis oli transporteerimas tagavara-sõjamoona maabunud Saksa jõududele. „Ravensfeld“ lasti õhku.

12. aprillil teatatakse suurtest merelahingutest Põhjamerel. Kõneldakse liitlaste 150 sõjalaevast ja 600 lennukist sakslaste 100 sõjalaeva ja 1000 lennuki vastu. Lahingud käivad ööd-päevad läbi ja nende ulatust hinnatakse suurimaks maailmasõdade ajaloos. Mõlemal poolel on juba tunduvalt kaotusi.

Norra paneb sissetungivaile Saksa vägedele endiselt vastu. Kuningas Haakon lükkas tagasi Saksa nõudmise major Quislingi poolt Oslos loodud valitsuse tunnustamiseks. Norra valitsus on asunud Rootsi piiri lähedusse.

13. aprillil teatatakse Oslost, et Norra kuningas, kroonprints ja peaminister on kindlas kohas. Norra välisminister Koht seletas oma raadio-läkituses, et norra rahvas tahab hoida oma vabadust. Mingid ähvardused ei suuda muuta seda soovi, ütles Koht.

Inglased kinnitavad rünnakut Saksa transport- ja varustuslaevadele Kattegatis ja Suures ning Väikeses Beltis. Esialgsete teadete järgi on rünnatud eesmärkide hulgas üks umbes 8000-tonnine laev, mis lendas õhku ägeda plahvatusega ja mille pardal pidi olema nähtavasti sõjamoona.

TÄIELISE ÜLEVAATE

SÜNDMUSTEST MAA-
ILMAS SAATE VARA-
HOMMIKUL ILMUVAST

„PÄEVALEHEST“

„LASTE RÕÕM“
ON IGA LAPSE SÕBER

MITMEKESIST
KIRJANDUST
KONTORITARBEID
P A K U V A D

„PÄEVALEHE“ RAAMATUKAUPLUSED
TALLINN, PÄRNU MNT. 10 ■ PIKK TÄN. 2